

Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών

Τομ. 150, 2018

Κριτικές προσεγγίσεις στον πολιτικό λόγο της κρίσης: Παραδείγματα από το πρωθυπουργικό διάγγελμα πριν το ελληνικό δημοψήφισμα

Σεραφής Δημήτρης

Πάντειο Πανεπιστήμιο &
Université de Neuchâtel

<https://doi.org/10.12681/grsr.17947>

Copyright © 2018 Δημήτρης Σεραφής

To cite this article:

Σεραφής, (2018). Κριτικές προσεγγίσεις στον πολιτικό λόγο της κρίσης: Παραδείγματα από το πρωθυπουργικό διάγγελμα πριν το ελληνικό δημοψήφισμα. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 150, 77-110.
doi:<https://doi.org/10.12681/grsr.17947>

Δημήτρης Σεραφής*

Κριτικές προσεγγίσεις στον πολιτικό λόγο της κρίσης: Παραδείγματα από το
πρωθυπουργικό διάγγελμα πριν το ελληνικό δημοψήφισμα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αξιοποιώντας το πλαίσιο της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου και ακολουθώντας την αρχή της αλληλεπίδρασης μεταξύ του μακρο-επιπέδου και του μικρο-επιπέδου, το παρόν άρθρο μελετά της γλωσσικές αναπαραστάσεις της ομάδας «εμείς» στο διάγγελμα του πρωθυπουργού, Αλέξη Τσίπρα, κατά την ανακοίνωση του δημοψηφίσματος του 2015. Στη θεωρητική συζήτηση, κεντρικό ρόλο λαμβάνει η έννοια του φαντασιακού. Το προς ανάλυση υλικό προέρχεται από την επίσημη ηλεκτρονική σελίδα του Πρωθυπουργού. Εστιάζοντας στο μικρο-επίπεδο, αξιοποιούμε το πλαίσιο της συστημικής-λειτουργικής γλωσσολογίας και εφαρμόζουμε μια ανάλυση δομών μεταβιβαστικότητας σε αποσπάσματα του διαγγέλματος.

Λέξεις κλειδιά: Κριτική Ανάλυση Λόγου, φαντασιακό, συστημική-λειτουργική γλωσσολογία, μεταβιβαστικότητα, ελληνικό δημοψήφισμα 2015

*Δρ., Πάντειο Πανεπιστήμιο & Université de Neuchâtel, e-mail: serafisdimitris@gmail.com

*Dimitris Serafis**

Critical approaches to the political discourse of crisis: Examples from the Prime Minister's
address before the Greek referendum

ABSTRACT

Drawing on the framework of Critical Discourse Analysis and following the principle of macro-level and micro-level interrelation, the present paper examines the discursive representations of the “we” group in the address of Prime Minister Alexis Tsipras for the Greek Referendum 2015. In our theoretical discussion we employ the notion of imaginary. Our data come from the official website of the Greek Prime Minister. Focusing on the micro-level we draw on the framework of systemic-functional linguistics to form our analytical proposal and we conduct an analysis of transitivity structures in extracts of the address.

Keywords: Critical Discourse Analysis, imaginary, systemic-functional linguistics, transitivity, Greek referendum 2015

* PhD, Panteion University & University of Neuchâtel, e-mail: serafisdimitris@gmail.com

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ¹

Το ελληνικό δημοψήφισμα της 5^{ης} Ιουλίου του 2015 χαρακτηρίστηκε ως σημαίνον σημείο της ελληνικής κρίσης από τις ευρωπαϊκές και ελληνικές πολιτικές ελίτ, καθώς και από τα κυρίαρχα ΜΜΕ· κρίση η οποία, από το 2010 και έπειτα, κρίνεται ικανή να επηρεάσει καταλυτικά την πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (βλ. Pappas and Aslanidis, 2012). Πριν τη διενέργειά του, είχε προηγηθεί ένας έντονος κύκλος διαπραγματεύσεων ανάμεσα στην (τότε) πρόσφατα εκλεγμένη ελληνική κυβέρνηση και τους διεθνείς πιστωτές της: το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) και τους θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) (βλ. Rori, 2016, σελ. 10-11). Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, ο πρωθυπουργός Αλέξης Τσίπρας, επιχείρησε την υπογραφή μιας «βιώσιμης συμφωνίας»,² αμφισβητώντας το μείγμα των μέτρων λιτότητας που είχαν επιβληθεί ως τότε στην Ελλάδα, βάσει της εφαρμογής των «Μνημονίων Κατανόησης» (Memoranda of Understanding) που είχαν υπογραφεί από τις προηγούμενες ελληνικές κυβερνήσεις (βλ. Eurogroup 2010 σχετικά με τη λογική χρηματοδότησης βάσει των «Μνημονίων Κατανόησης»). Η συγκεκριμένη περίοδος διαπραγματεύσεων διακόπηκε απότομα, όταν η πρόταση που απήθυναν οι διεθνείς πιστωτές προς την ελληνική κυβέρνηση προκάλεσε την επιστροφή του Έλληνα πρωθυπουργού στην Αθήνα, στις 26 Ιουνίου του 2015 και το κάλεσμα Δημοψηφίσματος με ερώτημα την αποδοχή ή μη της πρότασης των πιστωτών, όπως αυτή είχε κατατεθεί στο Eurogroup της 25^{ης} Ιουνίου 2015.

Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, αλλά και της εβδομάδας πριν από τη διενέργεια του δημοψηφίσματος, ο κυρίαρχος λόγος (discourse) σχετικά με την αποπομπή της Ελλάδας από την Ευρωζώνη, ευρέως γνωστός ως «Grexit» (βλ. Angouri and Wodak, 2014, σελ. 541· Wodak and Angouri, 2014), επανήλθε στο προσκήνιο της δημόσιας σφαίρας (Habermas, 1997), συμυκνώνοντας, επί τς ουσίας, τις κυρίαρχες (εντός της ΕΕ και της Ευρωζώνης) αντιλήψεις

¹ Ο συγγραφέας θα ήθελε να ευχαριστήσει τη Μαριάννα Ψύλλα και τον Thierry Herman για την υποστήριξή τους, καθώς και τους δύο ανώνυμους κριτές της Επιθεώρησης Κοινωνικών Ερευνών για τις πολύτιμες, κριτικές παρατηρήσεις και υποδείξεις τους. Η έρευνα χρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα “Bourse de Fonds des donations de l’Université de Neuchâtel” του Πανεπιστημίου του Neuchâtel, Ελβετία. Χρονική διάρκεια: Φεβρουάριος – Ιούνιος 2016. Αριθμός Προγράμματος: U.02646.

² Χρησιμοποιούμε τον όρο που επέλεξε ο πρωθυπουργός, Αλέξης Τσίπρας, κατά τη διάρκεια της διαπραγμάτευσης. Βλ. σχετικά: <http://www.tovima.gr/en/article/?aid=718498>

σχετικά με τη μη ύπαρξη εναλλακτικής στην απρόσκοπτη συνέχιση των πολιτικών λιτότητας.³ Εντός του έντονα πολωμένου κοινωνικού και πολιτικού πλαισίου που διαμορφώθηκε,⁴ η πρόταση του Έλληνα πρωθυπουργού σχετικά με την απόρριψη των προτάσεων των δανειστών (δηλ. η καμπάνια υποστήριξης της ψήφου υπέρ του ΟΧΙ στο δημοψήφισμα), έλαβε το 61,3% των συνολικών ψήφων.⁵

Στο παρόν άρθρο, εστιάζουμε στη μελέτη του διαγγέλματος που ο πρωθυπουργός, Αλέξης Τσίπρας, απηύθυνε προς τον ελληνικό λαό, στις 26 Ιουνίου του 2015 · διάγγελμα μέσω του οποίου κάλεσε στη διενέργεια δημοψηφίσματος.⁶ Εξετάζουμε τις γλωσσικές αναπαραστάσεις (discursive representations, βλ. Van Leeuwen, 2008, σελ. 23-54) αναφορικά με την ομάδα «εμείς» («we» group) (βλ. ενδεικτικά, Van Dijk, 2006 · Angouri and Wodak, 2014) την οποία κατασκευάζει ο πρωθυπουργός και περιλαμβάνει τον ίδιο (ως ομιλητή) και τον ελληνικό λαό (ως το ακροατήριο). Γλωσσική στρατηγική (δηλ. αυτή της γλωσσικής συγκρότησης ομάδων «εμείς») η οποία αξιοποιείται εκτεταμένα στον πολιτικό λόγο (βλ. ενδεικτικά Reisigl and Wodak 2001 · Van Dijk 2006 · Angouri and Wodak 2014 · Boukala and Dimitrakopoulou, 2017).

Στις ακόλουθες ενότητες, αρχικά θα παρουσιάσουμε το θεωρητικό μας πλαίσιο βασιζόμενοι σε προσεγγίσεις που εντάσσονται στην Κριτική Ανάλυση Λόγου (ΚΑΛ) (βλ. Fairclough, 2003, 2010 · Van Dijk, 2008). Εντός του συγκεκριμένου θεωρητικού πλαισίου θα εξετάσουμε την αρχή της αλληλεξάρτησης μεταξύ του *μακρο-επιπέδου* (macro-level) και του *μικρο-επιπέδου* (micro level) (βλ. σχετικά, Van Dijk, 2008, σελ. 85-89). Το μακρο-επίπεδο περιλαμβάνει τις κυρίαρχες αξίες και οπτικές (λ.χ. λιτότητα) ενώ το μικρο-επίπεδο αφορά τη γλωσσική τοποθέτηση του

³ Αξίζει να σημειωθεί πως το ευρύτερο οικονομικό περιβάλλον δεν ήταν καθόλου ευνοϊκό για την ελληνική κυβέρνηση. Ενδεικτικά μόνο, οι ελληνικές τράπεζες τελούσαν υπό καθεστώς κεφαλαιακών ελέγχων (capital controls) και το ελληνικό κράτος δεν ήταν σε θέση να αποπληρώσει ομόλογο του προς το ΔΝΤ το οποίο έληγε στα τέλη Ιουνίου του 2015 (βλ. ενδεικτικά Rori, 2016, σελ. 12).

⁴ Ενδεικτικό του πολωμένου κλίματος ήταν το γεγονός πως η καμπάνια υπερψηφίσις των προτάσεων των δανειστών (δηλ. η καμπάνια υποστήριξης του ΝΑΙ), υποστηρίχθηκε ανοιχτά από τα κόμματα της ελληνικής αντιπολίτευσης, Νέα Δημοκρατία, ΠΑΣΟΚ, Το Ποτάμι, από σύσσωμη την Ευρωπαϊκή ηγεσία, από όλες σχεδόν τις επίσημες σωματειακές ενώσεις (λ.χ. ΓΣΕΕ, ΚΕΔΕ, ΣΕΒ) και από την πλειοψηφία των ελληνικών ΜΜΕ. Ταυτόχρονα, κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εβδομάδας, υπήρξαν καταγγελίες, σύμφωνα με τις οποίες, εργαζόμενοι απειλήθηκαν από τους εργοδότες τους με σκοπό να υπερψηφίσουν τις προτάσεις των δανειστών.

⁵ Βλ.

⁶ Διαθέσιμο ηλεκτρονικά στο: <http://primeminister.gr/2015/06/27/13822>.

πρωθυπουργού, όπως αυτή πραγματώνεται μέσω των μικρο-κειμενικών επιλογών του διαγγέλματός του.

Στη θεωρητική μας συζήτηση θα αξιοποιήσουμε επίσης την έννοια του *φαντασιακού* (imaginary) (βλ. Jessop, 2013 · βλ. επίσης Fairclough and Fairclough, 2012) και θα δείξουμε πως ο συγκεκριμένος όρος αποτελεί σημαντικό ερμηνευτικό εργαλείο για να κατανοήσουμε τους γλωσσικούς τρόπους με τους οποίους επιχειρείται, από την πλευρά του πρωθυπουργού, η αντιπαράθεση με τις κυρίαρχες προσεγγίσεις, όπως αυτές έχουν αποκρυσταλλωθεί στο *μακρο-επίπεδο* κατά τη συγκεκριμένη περίοδο, καθώς και η απόπειρά του, η δική του αντίληψη, να κατακτήσει την ηγεμονία (βλ. Gramsci, 1971 · Laclau and Mouffe, 1985) έναντι αυτών.

Εστιάζοντας στην εξέταση του *μικρο-επιπέδου* θα αξιοποιήσουμε το αναλυτικό πλαίσιο της *συστημικής-λειτουργικής γλωσσολογίας* (systemic-functional linguistics) (βλ. Halliday, 1978 · Halliday and Matthiessen, 2004 · Van Leeuwen, 2008). Στο πλαίσιο αυτό, θα διερευνήσουμε τη γλωσσική κατασκευή της συλλογικότητας (ομάδα «εμείς») που επιχειρεί να διαμορφώσει ο πρωθυπουργός, μελετώντας δύο αποσπάσματα του διαγγέλματός του. Συγκριτικά θα αξιοποιηθούν πορίσματα πρόσφατων μελετών (βλ. Boukala and Dimitrakopoulou 2017) για να εξεταστούν και να αξιολογηθούν και αντιπαραθετικοί πολιτικοί λόγοι, που αναδύονται τη συγκεκριμένη περίοδο.⁷

Πιο συγκεκριμένα, στην ανάλυσή μας θα εξεταστούν οι σημασιολογικές νοηματοδοτήσεις που διαμορφώνονται μέσω της αλληλεπίδρασης των ονοματικών και ρηματικών τύπων στις δομές *μεταβιβαστικότητας* (transitivity) (βλ. Halliday and Matthiessen, 2004, κεφ. 5) των δύο αποσπασμάτων, στα οποία επιλέγουμε να εστιάσουμε. Επίσης, θα μελετηθούν οι έννοιες της *συνοχής* (cohesion), της *συνεκτικότητας* (coherence) (βλ. Halliday and Hasan, 1985).

Το κεντρικό ερώτημα που απασχολεί την ανάλυσή μας είναι η *εξέταση των χαρακτηριστικών που φέρει η ομάδα «εμείς» καθώς και του φαντασιακού* (imaginary) που κατασκευάζει ο Αλέξης Τσίπρας (και στον πυρήνα του φέρει τη συγκρότηση του «εμείς»), με σκοπό να αντιπαρατεθεί στις

⁷ Όπως, για παράδειγμα, ο λόγος (discourse) του αρχηγού της αξιωματικής αντιπολίτευσης και προέδρου της Νέας Δημοκρατίας (ΝΔ) Αντώνη Σαμαρά, κύριου πολιτικού αντιπάλου του πρωθυπουργού κατά τη συγκεκριμένη περίοδο.

κυρίαρχες αξίες και οπτικές της συγκεκριμένης περιόδου και να ηγεμονεύσει στη δημόσια σφαίρα.

Η συνολική προσέγγισή που αναπτύσσεται στο παρόν άρθρο, στόχο έχει να συνεισφέρει— υπό τη μορφή συγκεκριμένου παραδείγματος εφαρμογής—στην κριτική μελέτη του πολιτικού λόγου, η οποία αναπτύσσεται ραγδαία κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών (βλ. ενδεικτικά Van Dijk, 2002 · Chilton, 2004 · Wodak, 2009 · Fairclough and Fairclough, 2012), εστιάζοντας σε μια συγκεκριμένη περίοδο της ελληνικής κρίσης (βλ. ελληνικό δημοψήφισμα). Επιχειρεί, ταυτόχρονα, να παρέχει, ένα συνοπτικό παράδειγμα ανάλυσης που μπορεί να αξιοποιηθεί στο πλαίσιο της ευρύτερης κοινωνικής έρευνας.

1. ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ: ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΛΟΓΟΥ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΚΑΙ Η ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΦΑΝΤΑΣΙΑΚΟΥ (IMAGINARY)

Η παρούσα μελέτη βασίζεται στο θεωρητικό πλαίσιο των προσεγγίσεων που εντάσσονται στην Κριτική Ανάλυση Λόγου (εφεξής ΚΑΛ). Οι συγκεκριμένες προσεγγίσεις έχουν ως βασικό στόχο την αποκάλυψη των γλωσσικών τρόπων με τους οποίους αναπαράγονται οι κοινωνικές ανισότητες, καθώς επίσης επιχειρούν να προτείνουν τρόπους αντίστασης προς αυτές (βλ. μεταξύ άλλων, Fairclough and Wodak, 1997 · Van Dijk, 2008 · Fairclough, 2010, 2014). Πιο συγκεκριμένα, η ΚΑΛ αντιλαμβάνεται τη γλώσσα ως *λόγο* (discourse) · όρος που, σύμφωνα με τον Fairclough (2003), αναφέρεται στους τρόπους με τους οποίους η κοινωνική πραγματικότητα αναπαριστάται και οργανώνεται μέσω κειμένων (texts).

Μια από τις βασικές αρχές της ΚΑΛ είναι αυτή της διαλεκτικής εξέτασης του *μακρο-επιπέδου* (macro level), που αφορά τις κυρίαρχες αξίες και απόψεις, και του *μικρο-επιπέδου* (micro level), που αφορά τις γλωσσικές στρατηγικές και τα κείμενα (texts) που παράγονται από τα άτομα (βλ. Van Dijk, 2008, σελ. 85-89).⁸ Στη συγκεκριμένη περίπτωση που εξετάζουμε, το *μακρο-επίπεδο*

⁸Για εφαρμογές της αρχής εξέτασης της σχέσης *μακρο-επιπέδου* και *μικρο-επιπέδου* σε δεδομένα (κυρίως) από την

περιλαμβάνει τις κυρίαρχες οπτικές αναφορικά με την (μη εναλλακτική στην) απρόσκοπτη εφαρμογή μέτρων λιτότητας, οι οποίες κωδικοποιούνται υπό τον κυρίαρχο λόγο (discourse) του «Grexit», καθώς και τους φορείς αυτών των οπτικών (λ.χ. ευρωπαϊκές ηγεσίες). Το *μικρο-επίπεδο* αναφέρεται στην γλωσσική τοποθέτηση του πρωθυπουργού Αλέξη Τσίπρα, όπως αυτή γίνεται αντιληπτή στο διάγγελμά του κατά την ανακοίνωση της διενέργειας του ελληνικού δημοψηφίσματος, σε αντιπαράθεση με τις κυρίαρχες απόψεις και οπτικές του *μακρο-επίπεδου*.⁹

Πώς, όμως, συμπυκνώνεται αυτή η (γλωσσική) αντιπαράθεση μεταξύ του μικρο-επίπεδου και του μακρο-επίπεδου στη συγκεκριμένη περίοδο που εξετάζουμε; Και, επιπρόσθετα, πως ο πρωθυπουργός αποπειράται, μέσω των μικρο-κειμενικών του επιλογών να ηγεμονεύσει έναντι των κυρίαρχων αντιλήψεων που έχουν αποκρυσταλλωθεί στο μακρο-επίπεδο;

Για να απαντήσουμε στα συγκεκριμένα, κεντρικά ερωτήματα, στη συνέχεια (βλ. ενότητα 1.2), θα παρουσιάσουμε την έννοια του *φαντασιακού* (imaginary) (βλ. Jessop, 2013 · Fairclough and Fairclough, 2012, σελ. 103-108). Θα δείξουμε πως ο συγκεκριμένος όρος αποτελεί σημαντικό ερμηνευτικό εργαλείο για να κατανοήσουμε τους γλωσσικούς τρόπους με τους οποίους επιχειρείται να κωδικοποιηθεί και να συμπυκνωθεί, από την πλευρά του πρωθυπουργού, η εναντίωσή του προς τις κυρίαρχες αντιλήψεις του *μακρο-επίπεδου*, κατασκευάζοντας και παρέχοντας, ταυτόχρονα, κίνητρα για δράση στο ακροατήριό του (ελληνικός λαός), εντός του κοινωνικού-πολιτικού πλαισίου που διαμορφώνεται την περίοδο πριν το ελληνικό δημοψήφισμα. Στόχος της συγκεκριμένης κατασκευής του πρωθυπουργού, όπως θα φανεί και στην ανάλυση, είναι η απόπειρα να

ελληνική γλώσσα, βλ. Archakis, 2014, 2015 · Serafis and Herman, 2017 · Σεραφής κ.α., 2017.

⁹ Η επιλογή μας να ακολουθήσουμε την αρχή εξέτασης της σχέσης *μακρο-επίπεδου* και *μικρο-επίπεδου*, όπως την εισηγείται ο Teun A. Van Dijk δεν πρέπει να θεωρηθεί, σε καμία περίπτωση, ως απόπειρα αποσιώπησης άλλων αρχών και μεθοδολογικών συνεισφορών εντός του πλαισίου της ΚΑΛ. Ανάμεσα στις κυρίαρχες ξεχωρίζουν η προσέγγιση του Norman Fairclough που αφορά την τριεδρική ανάλυση του «κειμένου» (text) ως κειμενική δομή, λεξιλόγιο, κ.λπ., ως «πρακτική λόγου» (discursive practice), και ως «κοινωνική πρακτική» (βλ. Fairclough, 1992, 2003, 2010. Για πρόσφατες εφαρμογές του συγκεκριμένου μοντέλου από μελετητές που εντάσσονται στην ΚΑΛ βλ. Archakis et al., 2014 · Kitis, 2013) καθώς και η «γλωσσική-ιστορική προσέγγιση» (discourse-historical approach) που αναπτύσσεται από τη Ruth Wodak (βλ. ενδεικτικά Wodak and Reisigl, 2009. Για πρόσφατες εφαρμογές, βλ. Wodak and Boukala, 2015). Για μια εκτενή αναφορά και εφαρμογή των διαφόρων αρχών που αναπτύσσονται στο πλαίσιο της ΚΑΛ, βλ. Wodak and Meyer (2001). Ωστόσο, οφείλουμε να επισημάνουμε πως η ΚΑΛ δεν αποτελεί ένα συμπαγές θεωρητικό, μεθοδολογικό και αναλυτικό πλαίσιο, αλλά μια κατεύθυνση κριτικής προσέγγισης της γλώσσας και των κειμένων με τους σκοπούς που ήδη αναφέραμε. Όπως προκύπτει στις δεκαετίες ανάπτυξης του πλαισίου της ΚΑΛ, ο κάθε ερευνητής που εντάσσεται στο συγκεκριμένο θεωρητικό πλαίσιο μπορεί και ενθαρρύνεται να ακολουθήσει οποιαδήποτε αρχή ταιριάζει στους ερευνητικούς του σκοπούς καθώς επίσης να αναπτύξει νέες προσεγγίσεις και αρχές (βλ. σχετικά Van Dijk 2001, σελ. 96-97).

ηγεμονεύσει (βλ. Gramsci, 1971· Laclau and Mouffe, 1985) η δική του οπτική, όπως αυτή συγκροτείται μέσω των μικρο-κειμενικών του επιλογών στο διάγγελμά του, σε αντίθεση με άλλες, αντιπαραθετικές, που εμφανίζονται τη συγκεκριμένη περίοδο. Τα χαρακτηριστικά αυτού του *φαντασιακού* (imaginary) θα επιχειρήσουμε να μελετήσουμε στην ανάλυσή μας, εστιάζοντας στην ανάλυση των χαρακτηριστικών της ομάδας «εμείς», την οποία κατασκευάζει ο πρωθυπουργός (βλ. Ενότητα 4).

Χρήσιμη, πριν εστιάσουμε στη συζήτηση σχετικά με την έννοια του *φαντασιακού* (imaginary), θα ήταν μια συγκεκριμένη και συμπυκνωμένη συζήτηση (βλ. ενότητα 1.1) σχετικά με την έννοια της *ηγεμονίας*, όπως αυτή εισάγεται στο πλαίσιο της πολιτικής σκέψης από τη συνεισφορά του δυτικού μαρξισμού και, πιο συγκεκριμένα, από τον Antonio Gramsci (1971), αξιοποιείται δε στο πλαίσιο των αναλύσεων λόγου (βλ. ενδεικτικά Laclau and Mouffe, 1985) και της ΚΑΛ (βλ. ενδεικτικά Fairclough, 1992, 2010, σελ. 127-131).

1.1. Γλώσσα/λόγος, ηγεμονία και πολιτική

Αξιοποιώντας τη γκραμισιανή αντίληψη (βλ. σχετικά Gramsci, 1971· Forgas, 1988) στα πλαίσια της ΚΑΛ, ο Fairclough (2010, σελ. 129) ισχυρίζεται πως η επίτευξη «ηγεμονίας προϋποθέτει την ανάπτυξη, σε ποικίλους τομείς της αστικής κοινωνίας (λ.χ. εργασία, εκπαίδευση, ελεύθερος χρόνος) πρακτικών, οι οποίες φυσικοποιούν συγκεκριμένες σχέσεις, ιδεολογίες [και] πρακτικές» δια μέσου του λόγου, δηλ. διά μέσου μιας συγκεκριμένης, γλωσσικής οργάνωσης και αναπαράστασης της πραγματικότητας (βλ. Fairclough, 2003). Όπως, πιο συγκεκριμένα, ισχυρίζεται ο ίδιος συγγραφέας «ένας σημαντικός στόχος της ηγεμονικής πάλης είναι η αποφυσικοποίηση των υπαρχουσών συμβάσεων και η αντικατάστασή τους από άλλες» (Fairclough, 2010, σελ. 129).

Στην δική μας περίπτωση, η προβολή εννοιών όπως λ.χ. αυτή της *δημοκρατίας* από την πλευρά του πρωθυπουργού, στόχο έχει να αντιπαρατεθεί προς τις αποκρυσταλλωμένες συμβάσεις όπως, λ.χ., της *λιτότητας*, και να τις υπερβεί καθιστώντας την αντίληψη που πρεσβεύει (μέσω του

διαγγέλματός του) ως ηγεμονική στο δημόσιο διάλογο. Κι αυτό γιατί «οι φυσικοποιημένες γλωσσικές συμβάσεις αποτελούν έναν πολύ αποτελεσματικό μηχανισμό διατήρησης και αναπαραγωγής των πολιτισμικών και ιδεολογικών διαστάσεων της ηγεμονίας» [...] καθώς «όσο οι συμβάσεις φυσικοποιούνται και γίνονται αποδεκτές από την κοινή γνώμη (commonsensial) και οι ιδεολογικές προκείμενες τους» (Fairclough, 2010, σελ. 129) ακολουθούν την ίδια πορεία φυσικοποίησης και αποδοχής.

Με άλλα λόγια, όπως ισχυριζόμαστε (και θα δείξουμε και στην ανάλυσή μας), ο πρωθυπουργός, μέσω του διαγγέλματός του, επιχειρεί να αποφυσικοποιήσει και να αποδομήσει τις κυρίαρχες—κατά την περίοδο της ελληνικής κρίσης—έννοιες της λιτότητας, της πιστής εφαρμογής των προγραμμάτων προσαρμογής και της συνακόλουθης οικονομικής και πολιτικής επιτροπείας, κάνοντας αναφορά σε ιστορικές και σημαίνουσες στιγμές του ελληνικού λαού και των αγώνων του και επίκληση σε ιδανικά όπως αυτά, λ.χ., της δημοκρατίας, του αγώνα για ελευθερία, που απηχούν την πολιτισμική και ιστορική παράδοση της πλειοψηφίας του ελληνικού λαού.

Η γλωσσική ανάπτυξη της ηγεμονικής διαπάλης βρίσκεται στον πυρήνα της *πολιτικής* αν, ειδικότερα, λάβουμε υπόψη σημαίνουσες προσεγγίσεις, που αναπτύσσονται στο πλαίσιο της πολιτικής επιστήμης και οι οποίες, στον πυρήνα της σκέψης τους, αναδεικνύουν την έννοια του λόγου (discourse) ως μοχλό ανάπτυξης της πολιτικής διαδικασίας (βλ. Laclau and Mouffe, 1985) · έχουν δε επηρεάσει καταλυτικά τις προσεγγίσεις που εντάσσονται στην ΚΑΛ (βλ. ενδεικτικά Fairclough, 2003).

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τους Laclau and Mouffe (1985) η *πολιτική, ως διαδικασία*, λογίζεται ως μια συνεχής εξάσκηση αντιτιθέμενων γλωσσικών αρθρώσεων (articulations and disarticulations), οι οποίες αναπτύσσονται πάνω σε δύο αντιτιθέμενες «λογικές»: «ομοιότητας» (equivalence) και «διαφοράς» (difference) (βλ. σχετικά Laclau and Mouffe, 1985, όπως αναφέρεται στο Fairclough, 2003, σελ. 100-101) μεταξύ κοινωνικών δρώντων οι οποίοι μάχονται με σκοπό να κερδίσουν συναίνεση και, κατ' επέκταση, να καταστήσουν την οπτική τους ηγεμονική στη δημόσια συζήτηση.

Επομένως, η γλωσσική στρατηγική της συγκρότησης ομάδων «εμείς», από τη μεριά του πρωθυπουργού, μπορούμε να υποθέσουμε πως αποτελεί έκφραση της *πολιτικής* η οποία επιχειρεί, αφενός, να ομογενοποιήσει (βλ. ομοιότητα και συναίνεση) τους διάφορους κοινωνικούς δρώντες υπό τη δική του ατζέντα και αντίληψη, να προχωρήσει στον θετικό αυτοπροσδιορισμό της συλλογικότητας (βλ. ενδεικτικά Angoufi and Wodak, 2014) και, με αυτόν τον τρόπο, να αντιπαρατεθεί αποτελεσματικά στις ενδεχόμενες αντιπαραθετικές αντιλήψεις (στους αντιπάλους «άλλους») που προβάλλουν στον δημόσιο χώρο.

Αφετέρου, στην προσπάθειά του να αποφυσικοποιήσει και να ηγεμονεύσει απέναντι στις υπάρχουσες, κυρίαρχες αντιλήψεις, μέσω της συγκρότησης της ομάδας «εμείς», όπως θα φανεί και στην ανάλυση, ο πρωθυπουργός επιχειρεί να δώσει ένα θετικό όραμα στο ακροατήριό του (δηλ. στον ελληνικό λαό). Θετικό όραμα που θα αντικαταστήσει τις αντιλήψεις σχετικά με τη συνεχή λιτότητα εντός της Ευρωζώνης και της ΕΕ. Υπ' αυτήν την έννοια, μπορούμε να ισχυριστούμε πως η γλωσσική στρατηγική της συγκρότησης του «εμείς» αποτελεί την καρδιά και τον πυρήνα της συγκρότησης μιας μελλοντικής, καλύτερης κατάστασης (state of being), την οποία ο πρωθυπουργός επιχειρεί να αποδώσει ως «φαντασιακό» (βλ. στη συνέχεια), ως στόχο προς επίτευξη στον ελληνικό λαό.

Η κωδικοποίηση και συμπύκνωση, από την πλευρά του πρωθυπουργού, της εναντίωσής του προς τις κυρίαρχες αντιλήψεις (δηλ. το «εμείς» και τα νοηματικά χαρακτηριστικά του εναντίον των αντιπάλων), καθώς επίσης και η κατασκευή και παροχή κινήτρων για δράση (προς το ακροατήριό του) αποτελεί την *απαρχή* της γλωσσικής συγκρότησης του φαντασιακού που, σαν μελλοντικός στόχος, προβάλλει στο ακροατήριο του πρωθυπουργικού διαγγέλματος. Στη συγκεκριμένη συζήτηση, αναφορικά με τη γλωσσική συγκρότηση του φαντασιακού, εστιάζουμε στη συνέχεια.

1.2. «Εμείς» και η γλωσσική συγκρότηση του φαντασιακού

Σύμφωνα με τον Jessop (2013, σελ. 4): «[E]να φαντασιακό (imaginary) είναι ένα σημειωτικό

σύνολο (semiotic ensemble) (χωρίς αυστηρά καθορισμένα όρια) που πλαισιώνει την βιωμένη εμπειρία των υποκειμένων ενός υπερβολικά περίπλοκου κόσμου και/ή καθοδηγεί τον συλλογικό υπολογισμό (collective calculation) σχετικά με αυτόν τον κόσμο».¹⁰

Αρχικά, από τον συγκεκριμένο ορισμό, μπορούμε να υποστηρίξουμε πως το *φαντασιακό* (imaginary) συγκροτείται μέσω των γλωσσικών (και ευρύτερα σημειωτικών) επιλογών των διαφόρων κοινωνικών δρώντων.¹¹ Στην δική μας περίπτωση, όπως ήδη αναφέραμε, ο όρος γλωσσικές επιλογές αφορά τις μικρο-κειμενικές επιλογές του πρωθυπουργού, στο διάγγελμά της 26^{ης} Ιουνίου 2015.

Πιο συγκεκριμένα, βάσει του παραπάνω ορισμού, μπορούμε να υποστηρίξουμε πως ο πρωθυπουργός, μέσω των μικρο-κειμενικών επιλογών του, (επιχειρεί να) *πλαισιώσει την εμπειρία* του ακροατηρίου του, δηλ. την εμπειρία του ελληνικού λαού αναφορικά με την πραγματικότητα που βιώνει και, μέσω αυτής της πλαισίωσης, (επιχειρεί να) *καθοδηγεί τους υπολογισμούς* που ο λαός (συλλογικά) κάνει σχετικά με αυτήν την πραγματικότητα. Υπ' αυτήν την έννοια, το *φαντασιακό* (imaginary) εξυπηρετεί μια συγκεκριμένη αναπαράσταση και οργάνωση της κοινωνικής πραγματικότητας, την οποία ο πρωθυπουργός επιχειρεί να κατασκευάσει μέσω των μικρο-κειμενικών επιλογών του διαγγέλματός του και η οποία απευθύνεται στο κοινό του με σκοπό να προσδώσει θετικό όραμα και στόχο, κινητοποιώντας το προς τις στρατηγικές κατευθύνσεις του πρωθυπουργού (δηλ. την ψήφο υπέρ του ΟΧΙ).

Έτσι, το *φαντασιακό* (imaginary) γίνεται αντιληπτό ως ο *λόγος* (discourse) (βλ. Fairclough 2003· Fairclough and Fairclough, 2012, σελ. 103) με τον οποίο ο Αλέξης Τσίπρας επιχειρεί να αντιπαρατεθεί στους κυρίαρχους *λόγους* (discourses) που έχουν αποκρυσταλλωθεί στο μακρο-επίπεδο (λ.χ. λιτότητα). Το γλωσσικά κατασκευασμένο *φαντασιακό* (imaginary), αρχικά, συμυκνώνει και περιγράφει την αναπαράσταση και οργάνωση της κοινωνικής πραγματικότητας

¹⁰ Οι μεταφράσεις των ξενόγλωσσων βιβλιογραφικών αναφορών έγιναν από τον συγγραφέα.

¹¹ Ο όρος *δρών* αναφέρεται στους κοινωνικούς δρώντες και διαχωρίζεται πλήρως από τον όρο *δράστης* που αναφέρεται στο γραμματικό ρόλο του μετέχοντος-δράστη (actor) σε υλικές διαδικασίες του συστήματος της μεταβιαστικότητας (βλ. αναλυτικά ενότητες 2 και 4).

στην οποία προβαίνει ο πρωθυπουργός με σκοπό να αντιπαρατεθεί με τις κυρίαρχες αξίες και οπτικές του *μακρο-επιπέδου* (λ.χ. λιτότητα). Στον πυρήνα του, όπως συνήθως παρατηρείται στον πολιτικό, ιδεολογικά φορτισμένο λόγο (βλ. Van Dijk 2006· Angouri and Wodak 2014), φέρει τη συγκρότηση της ομάδας «εμείς», μέσω της οποίας ο ομιλητής (πρωθυπουργός) και το ακροατήριο (ελληνικός λαός) επιχειρείται να εμφανιστούν και να οργανωθούν ως μια ομογενοποιημένη ομάδα που μοιράζεται κοινές πεποιθήσεις και στόχους. Οι γλωσσικές αναπαραστάσεις αναφορικά με την ομάδα «εμείς» δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να εκλαμβάνονται ως *de facto* χαρακτηριστικό της ομάδας «εμείς», αλλά, περισσότερο, ως βούληση και επιθυμία του πρωθυπουργού να προσδώσει στο κοινωνικό σώμα «εμείς» τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Όπως θα δείξουμε στην ανάλυσή μας, μέσω του γλωσσικά κατασκευασμένου *φαντασιακού* (imaginary), ο Αλέξης Τσίπρας απευθύνεται σε θεμελιώδεις και διαχρονικές αξίες, αποδεκτές από την πλειοψηφία του ελληνικού λαού (λ.χ. δημοκρατία), τις οποίες αντιπαραθέτει προς τις κυρίαρχες αξίες του μακρο-επιπέδου (λ.χ. λιτότητα) της περιόδου του ελληνικού δημοψηφίσματος.

Επιπρόσθετα, αναφορικά με την έννοια του *φαντασιακού*, οι Fairclough and Fairclough (2012, σελ. 103), ακολουθώντας την προσέγγιση του Jessop (2002, 2008), ισχυρίζονται πως αυτό είναι η γλωσσική αναπαράσταση ενός «μελλοντικού πιθανού κόσμου» σε αντιπαράθεση με τον «υπαρκτό». Έτσι, όπως υποστηρίζουν οι ίδιοι συγγραφείς, η συγκρότηση του *φαντασιακού*, βασισμένη πάνω σε αυτόν τον διαχωρισμό (*υπαρκτού* εναντίον *πιθανού, μελλοντικού*), δύναται να εμπνεύσει και να δώσει κίνητρα για δράση (βλ. Fairclough & Fairclough, 2012, σελ. 104) στους αποδέκτες του (δηλ., στη συγκεκριμένη περίπτωση, στον ελληνικό λαό). Υπ' αυτήν την έννοια, η γλωσσική αναπαράσταση ενός πιθανού μελλοντικού κόσμου, η κατασκευή του φαντασιακού, μπορεί να αποτελέσει το έναυσμα βάσει του οποίου η αντίληψη και οι στρατηγικές κατευθύνσεις που προωθεί ο πρωθυπουργός (μέσω του διαγγέλματός του) θα καταστούν ηγεμονικές στη δημόσια σφαίρα, δηλ. θα καταστούν αποδεκτές από την πλειοψηφία του εκλογικού σώματος, στο οποίο και απευθύνεται το πρωθυπουργικό διάγγελμα. Η ανάλυση των γλωσσικών επιλογών (και της στρατηγικής «εμείς») που συγκροτούν το συγκεκριμένο *φαντασιακό* (βλ. Ενότητα 4), θα μας

επιτρέψει να δείξουμε τα χαρακτηριστικά που αυτό λαμβάνει και, βάσει των οποίων, ο πρωθυπουργός επιχειρεί να ομογενοποιήσει τον ελληνικό λαό (ως τμήμα του «εμείς») και να δώσει κίνητρα και έμπνευση για δράση στο ακροατήριό του, ούτως ώστε να αντιμετωπίσει τους κυρίαρχους λόγους του μακρο-επιπέδου και να κινηθούν προς τις πολιτικές κατευθύνσεις που εκείνος επιθυμεί (λ.χ. καταδίκη της λιτότητας, ψήφος υπέρ του ΟΧΙ).

Συνοψίζοντας ως αυτό το σημείο, προχωρούμε σε ορισμένες αιτιάσεις τις οποίες και θα αποδείξουμε στην ανάλυσή μας: ένα *φανταστικό* (imaginary) κατασκευάζεται βάσει των σημειωτικών επιλογών των δρώντων· στη δική μας περίπτωση, βάσει των μικρο-κειμενικών επιλογών του πρωθυπουργού, ενώ διαμορφώνει μια συγκεκριμένη πλαισίωση της βιωμένης εμπειρίας, δηλαδή μια συγκεκριμένη αναπαράσταση και οργάνωση της πραγματικότητας. Κατ' αυτήν την έννοια, αποτελεί τον *λόγο* (discourse), βάσει του οποίου, ο πρωθυπουργός επιχειρεί να αντιπαρατεθεί προς τις κυρίαρχες αξίες και λόγους που έχουν αποκρυσταλλωθεί στο μακρο-επίπεδο την περίοδο πριν τη διεξαγωγή του ελληνικού δημοψηφίσματος. Δεδομένου ότι το *φανταστικό* αποτελεί τη γλωσσική κατασκευή ενός *μελλοντικού, πιθανού κόσμου* σε αντιπαράθεση με τον *υπάρχοντα* (βλ. Fairclough and Fairclough 2012, σελ. 103), ο πρωθυπουργός, μέσω του *φανταστικού* που κατασκευάζει στην προκείμενη περίπτωση (όπως θα δείξουμε και στην ανάλυσή μας), απευθύνεται σε καθολικές και διαχρονικές αξίες του ελληνικού λαού τις οποίες αντιπαράθετει προς τις κυρίαρχες εντός του πλαισίου στο οποίο λαμβάνει χώρα το ελληνικό δημοψήφισμα (λ.χ. λιτότητα), με σκοπό να ηγεμονεύσει στη δημόσια σφαίρα που διαμορφώνεται. Η αναλυτική απόπειρά μας, κύριο στόχο έχει να αναδείξει τα χαρακτηριστικά αυτού το φανταστικού, αντλώντας παραδείγματα από το πρωθυπουργικό διάγγελμα της 26^{ης} Ιουνίου 2015. Επιπρόσθετα, κατ' αντιπαράσταση, σε συγκεκριμένα σημεία της ανάλυσής μας, εξετάζουμε και παραθέτουμε πορίσματα πρόσφατων μελετών (βλ. Boukala and Dimitrakopoulou 2017) με σκοπό να διερευνήσουμε αντιπαραθετικούς πολιτικούς λόγους της ίδιας περιόδου και να δούμε, κατ' αυτόν τον τρόπο, τις πολιτικές νοηματοδοτήσεις έναντι των οποίων επιχειρεί να ηγεμονεύσει ο πρωθυπουργός, Αλέξης Τσίπρας.

Στην επόμενη ενότητα, και υπό τις θεωρητικές προκείμενες που αναπτύξαμε ως τώρα, θα εστιάσουμε στην εξέταση του *μικρο-επιπέδου* (micro-level), δηλαδή στην εξέταση των μικροκειμενικών επιλογών του πρωθυπουργού κατά το διάγγελμά του στις 26 Ιουνίου του 2015. Θα παρουσιάσουμε πρωτίστως το αναλυτικό πλαίσιο της μελέτης, αυτό της *συστημικής-λειτουργικής προσέγγισης* της γλώσσας (systemic-functional, βλ. Halliday and Matthiessen, 2004) · αναλυτικό πλαίσιο το οποίο χρησιμοποιείται εκτεταμένα από τις προσεγγίσεις που εντάσσονται στο θεωρητικό πλαίσιο της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου (ΚΑΛ) (βλ. ενδεικτικά, Kress and Hodge, 1979· Fairclough, 2003· Young and Harrison, 2004· Van Leeuwen, 2008).

2. ΤΟ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Όπως ήδη αναφέραμε, βάσει των θεωρητικών προκείμενων που θέσαμε (ενότητα 1) στη συγκεκριμένη ενότητα, παρουσιάζουμε το γλωσσολογικό πλαίσιο στο οποίο θα κινηθεί η ανάλυσή μας αντλώντας σημασιογραμματικές κατηγορίες από τη *συστημική-λειτουργική* (systemic-functional) προσέγγιση της γλώσσας (βλ. Halliday, 1973, 1978· Halliday and Matthiessen, 2004). Η συστημική-λειτουργική προσέγγιση της γλώσσας αποτελεί το σημαντικότερο αναλυτικό παράδειγμα που αξιοποιείται στο πλαίσιο των προσεγγίσεων της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου (βλ. Kress and Hodge, 1979· Fairclough, 2003· Young and Harrison, 2004· Van Leeuwen, 2008).¹²

Βασική θέση του χαλιντεϊανού παραδείγματος είναι πως μέσω της γλώσσας επιτελούνται συγκεκριμένες *λειτουργίες* (functions, βλ. ενδεικτικά, Halliday, 1973) όπως η *αναπαραστατική λειτουργία* (ideational function), στην οποία και θα εστιάσουμε την προσοχή μας (Halliday and Matthiessen, 2004, κεφ. 5). Στο πλαίσιο της αναπαραστατικής λειτουργίας της γλώσσας, το συστημικό-λειτουργικό μοντέλο εξετάζει τους τρόπους με τους οποίους η ανθρώπινη εμπειρία

¹² Αν και δεν μπορούμε παρά να επισημάνουμε πως οι προσεγγίσεις που εντάσσονται στο θεωρητικό πλαίσιο της ΚΑΛ, έχουν από πολύ νωρίς επεκτείνει τα αναλυτικά τους εργαλεία και τις μεθοδολογικές τους προσεγγίσεις (βλ. ενδεικτικά, Caldas-Coulthard and Coulthard, 1996· Wodak and Meyer, 2001· Wodak and Krzyzanowski, 2008).

μετατρέπεται σε νόημα (βλ. Halliday, 1998, σελ. 186) και, πιο συγκεκριμένα, ερευνά τη σημασιολογική αναπαράσταση του νοήματος στο επίπεδο της πρότασης ή της γλωσσικής ενότητας.

Η *αναπαραστατική λειτουργία* (ideational function) της γλώσσας γίνεται αντιληπτή μέσω του συστήματος της *μεταβιβαστικότητας* (transitivity). Το σύστημα της μεταβιβαστικότητας καθορίζει τους τρόπους κατασκευής νοήματος μέσω της σύνδεσης *διαδικασιών* (processes), οι οποίες γίνονται κυρίως αντιληπτές από τα ρηματικά σύνολα, με τους *μετέχοντες* (participants) στις διαδικασίες, οι οποίοι κυρίως γίνονται αντιληπτοί από τα ονοματικά σύνολα και τις *περιστάσεις* (circumstances), οι οποίες γίνονται αντιληπτές κυρίως από επιρρηματικούς τύπους και εμπρόθετους προσδιορισμούς (βλ. Halliday and Matthiessen, 2004, κεφ. 5). «Η διαδικασία είναι το πιο κεντρικό στοιχείο στο σχηματισμό (configuration)» της μεταβιβαστικότητας που περιγράψαμε, ενώ «οι μετέχοντες είναι άμεσα εμπλεκόμενοι στη διαδικασία» (Halliday and Matthiessen, 2004, σελ. 176) και κωδικοποιούνται ανάλογα με αυτή με την οποία συνδέονται, λ.χ. ως *δράστες* (actors) εμπλεκόμενοι σε *υλική διαδικασία* (material process), *λέγοντες* (sayers) σε *λεκτική διαδικασία* (verbal process).¹³ Στην δική μας περίπτωση, εφαρμόζοντας μια συστημική-λειτουργική ανάλυση των δομών μεταβιβαστικότητας, επιχειρούμε να αναλύσουμε και να δείξουμε πώς ο πρωθυπουργός, Αλέξης Τσίπρας αναπαριστά την ομάδα «εμείς» και κατασκευάζει νόημα βάσει αυτής της αναπαράστασης εντός του διαγγέλματός του.¹⁴

Εντός του ίδιου πλαισίου ανάλυσης (αυτό της συστημικής-λειτουργικής γλωσσολογίας), θα εμβαθύνουμε στις νοηματοδοτήσεις που παράγονται μέσω της αναπαραστατικής λειτουργίας της γλώσσας, εξετάζοντας τις έννοιες της *συνοχής* (cohesion), της *συνεκτικότητας* (coherence) (βλ. Halliday and Hasan, 1985). Η εξέταση των συγκεκριμένων εννοιών, εκτός από το γεγονός ότι μας επιτρέπουν να εμβαθύνουμε στις νοηματοδοτήσεις των αποσπασμάτων που θα εξετάσουμε,

¹³ Για μια συνοπτική παρουσίαση των διαδικασιών και των μετεχόντων στο σύστημα της μεταβιβαστικότητας βλ. Halliday and Matthiessen (2004, σελ. 260).

¹⁴ Η εφαρμογή του μοντέλου ανάλυσης του συστήματος της μεταβιβαστικότητας είναι (κυρίως) προσαρμοσμένο στην αγγλική γλώσσα. Από αυτό προκύπτει και η δυσκολία εφαρμογής του σε ελληνικά δεδομένα και υλικό, στοιχείο το οποίο έχει επισημανθεί και σε αντίστοιχες προσεγγίσεις με υλικό από την ελληνική γλώσσα (βλ. ενδεικτικά, Κονδύλη και Μανιού, 2007 · Μανιού, 2016). Για μια συνοπτική καταγραφή του συστημικού-λειτουργικού μοντέλου ανάλυσης της μεταβιβαστικότητας στην ελληνική, βλ. Αρχάκης και Κονδύλη (2004). Για παραδείγματα συστημικής-λειτουργικής ανάλυσης με δεδομένα από την ελληνική γλώσσα, βλ. ενδεικτικά Stamou, 2001.

λειτουργούν και ως «κριτήρια κειμενικότητας» (βλ. Halliday and Hasan, 1985, κεφ. 5): δηλαδή, μέσω της εμφάνισής τους, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι οι δομές μεταβιβαστικότητας των αποσπασμάτων που θα αναλύσουμε δεν αποτελούν μια «γραμμική ακολουθία προτάσεων» αλλά τμήματα του ίδιου *κειμένου* (text), που έχει τις «δικές του μορφές οργάνωσης» (Αρχάκης, 2005, σελ. 58) και παράγει μια συγκροτημένη οργάνωση και αναπαράσταση της πραγματικότητας. Δηλαδή, με άλλα λόγια, τα αποσπάσματα του διαγγέλματος που θα μελετήσουμε (βλ. ενότητα 4) αποτελούν τμήμα του συνοχικού και συνεκτικού *λόγου* (discourse) του πρωθυπουργού που ως *φαντασιακό* (imaginary) μιας *πιθανής, μελλοντικής* πραγματικότητας αντιπαράκειται (και επιχειρεί να ηγεμονεύσει απέναντι) στους κυρίαρχους *λόγους* που οργανώνουν και αναπαριστούν την *υπαρκτή* πραγματικότητα της συγκεκριμένης περιόδου.

Πιο συγκεκριμένα, ως *συναχή* (cohesion) ορίζεται η κειμενική σύνδεση που παρατηρείται μεταξύ κάποιων κειμενικών στοιχείων, λ.χ. «όταν η ερμηνεία ενός κειμενικού στοιχείου εξαρτάται από κάποιο άλλο ή κάποια άλλα στοιχεία του ίδιου κειμένου» (Renkema, 1993, σελ. 35, βλ. επίσης Halliday and Hasan, 1985, σελ. 75). Στο υλικό της ανάλυσής μας, συναχή εμφανίζεται ανάμεσα σε κειμενικά στοιχεία (λ.χ. σε ονοματικούς και ρηματικούς τύπους). Ως *συνεκτικότητα* (coherence) ορίζεται «η κειμενική σύνδεση που επιτυγχάνεται βάσει της εξωκειμενικής γνώσης του αναγνώστη» (Αρχάκης, 2005, σελ. 59, βλ. επίσης Cook, 1989, σελ. 9). Δηλαδή, ενώ σε ορισμένα κειμενικά στοιχεία ενδέχεται να μην παρουσιάζονται εμφανείς συνοχικοί δεσμοί, οι συνδέσεις επιτυγχάνονται βάσει της εξωκειμενικής γνώσης για το (κοινωνικό και πολιτικό) πλαίσιο του ελληνικού δημοψηφίσματος και, ως εκ τούτου, το κειμενικό απόσπασμα γίνεται κατανοητό. Όπως θα δούμε και στην ανάλυσή μας, η εμφάνιση των συγκεκριμένων εννοιών - «κριτηρίων κειμενικότητας» στα αποσπάσματα που μελετάμε, διαμορφώνει επιπρόσθετες νοηματοδοτήσεις. Δηλαδή, μέσω της εμφάνισης των συγκεκριμένων κριτηρίων, το κάθε απόσπασμα συμπληρώνει νοηματικά το άλλο, ολοκληρώνοντας την αναπαράσταση και οργάνωση της πραγματικότητας, τον *λόγο* (discourse, Fairclough, 2003) του πρωθυπουργού.

Στην επόμενη ενότητα (ενότητα 3) προχωρούμε στην παρουσίαση του υλικού της μελέτης.

Στη συνέχεια (βλ. ενότητα 4) θα ακολουθήσει η ανάλυση του υλικού.

3. Η ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Το προς ανάλυση υλικό αποτελείται από δύο αποσπάσματα του διαγγέλματος του πρωθυπουργού Αλέξη Τσίπρα, στις 26 Ιουνίου 2015, μέσω του οποίου κάλεσε στη διενέργεια δημοψηφίσματος. Τα αποσπάσματα αντλήθηκαν από τον επίσημο ιστότοπο του Έλληνα πρωθυπουργού.¹⁵ Το συνολικό διάγγελμα, σύντομο σε έκταση, αποτελείται από 752 λέξεις. Επιλέξαμε να εστιάσουμε στο συγκεκριμένο διάγγελμα του Αλέξη Τσίπρα καθώς αυτό εγκαινιάζει το πλαίσιο που εξετάζουμε αυτό του ελληνικού δημοψηφίσματος. Το κριτήριο βάσει του οποίου έγινε η επιλογή των συγκεκριμένων αποσπασμάτων του διαγγέλματος ήταν το γεγονός ότι σε αυτά εμφανίζεται η απόπειρα του πρωθυπουργού να συγκροτήσει γλωσσικά την ομάδα «εμείς» («we» group) ανάμεσα στον ίδιο (ως ο ομιλητή) και τον ελληνικό λαό ως το ακροατήριο στο οποίο απευθύνεται το πρωθυπουργικό διάγγελμα. Επί τοις ουσίαις, απομονώνοντας τα συγκεκριμένα αποσπάσματα, η αναλυτική απόπειρά μας εστιάζει στη μελέτη μιας σημαίνουσας γλωσσικής στρατηγικής που εμφανίζεται στο πλαίσιο του πολιτικού λόγου, δηλαδή στη στρατηγική της οικοδόμησης συλλογικότητας («εμείς»), που θα κινητοποιηθεί και θα κληθεί να υπερασπιστεί τις στρατηγικές κατευθύνσεις του ομιλητή (στη δική μας περίπτωση, αυτές του Έλληνα πρωθυπουργού). Όπως δείξαμε και στη θεωρητική μας συζήτηση, η συγκρότηση ομάδων «εμείς» βρίσκεται στον πυρήνα του πολιτικού, ιδεολογικά προσανατολισμένου λόγου, καθώς επίσης στην καρδιά της γλωσσικής συγκρότησης του φαντασιακού.

Παρόλο που η ανάλυσή μας περιορίζεται σε αυτά τα δύο αποσπάσματα, θεωρούμε πως αυτά αποτελούν ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα της γλωσσικής κατασκευής της ομάδας «εμείς», την οποία συγκροτεί ο Αλέξης Τσίπρας, ενώ ταυτόχρονα, μέσω της ανάλυσής τους, μας παρέχονται

¹⁵ Βλ. <http://primeminister.gr/>

στοιχεία αναφορικά με τα χαρακτηριστικά του *φαντασιακού* (imaginary) (Jessop, 2013· Fairclough and Fairclough, 2012) που κατασκευάζει ο έλληνας πρωθυπουργός στην απόπειρά του να παρέχει κίνητρα για δράση στους ακροατές του (και στον πυρήνα συγκρότησής του φέρουν την γλωσσική στρατηγική της συγκρότησης ομάδων «εμείς»). Μέσω αυτής της παροχής κινήτρων για δράση (όπως θα δούμε και στην ανάλυσή μας), επιχειρεί να αντιπαρατεθεί και να υπερβεί τις κυρίαρχες αξίες και οπτικές που έχουν αποκρυσταλλωθεί στο μακρο-επίπεδο, ηγεμονεύοντας στον δημόσιο χώρο. Για τον λόγο αυτόν, παράλληλα με την ανάλυσή μας, αξιολογούμε πορίσματα που προκύπτουν από την ανάλυση αντιπαραθετικών λόγων που εμφανίστηκαν την ίδια χρονική περίοδο, αντλώντας συμπεράσματα από συγκεκριμένες μελέτες που εντάσσονται στο πλαίσιο των κριτικών γλωσσικών σπουδών (critical discourse studies, βλ. Boukala and Dimitrakopoulou 2017). Ωστόσο, οφείλουμε να επισημάνουμε—ως έναν εκ των περιορισμών της μελέτης—πως η ανάλυση αποσπασμάτων του συγκεκριμένου λόγου μπορεί να μας παρέχει συγκεκριμένα και συνοπτικά συμπεράσματα σχετικά με τη γλωσσική συγκρότηση της συλλογικότητας από μεριάς του πρωθυπουργού, Αλέξη Τσίπρα, τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, που σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να εκληφθεί/ούν ως γενικευμένο/α συμπέρασμα/τα που προκύπτει/ουν από την ανάλυση του πολιτικού λόγου εν γένει. Θα επανέλθουμε στη συγκεκριμένη συζήτηση στο κεφάλαιο των συμπερασμάτων της μελέτης.

Επιπλέον, τα αποσπάσματα που αναλύουμε εμφανίζουν ορισμένα από τα κριτήρια κειμενικότητας, δηλ. *συνοχή, συνεκτικότητα* (βλ. Halliday and Hasan 1985). Το γεγονός αυτό μας επιτρέπει να αντιληφθούμε τα συγκεκριμένα αποσπάσματα ως αποσπάσματα ενός οργανωμένου κειμένου (text) και όχι ως γραμμική ακολουθία προτάσεων (βλ. Αρχάκης 2005: 58). Όπως θα δείξουμε και στην ανάλυσή μας, τα δύο αποσπάσματα διαπλέκονται μεταξύ τους, αλληλοσυμπληρώνονται και νοηματοδοτούν το ένα το άλλο. Με τον τρόπο αυτόν παράγεται ένας ενιαίος λόγος (discourse), δηλαδή, ένας ενιαίος τρόπος οργάνωσης και αναπαράστασης της πραγματικότητας (Fairclough 2003).

Τέλος, η ανάλυση των συγκεκριμένων αποσπασμάτων, παρέχει συγκεκριμένα παραδείγματα

εφαρμογής μιας συστημικής-λειτουργικής ανάλυσης δομών μεταβιβασιμότητας, υλοποιώντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, τον στόχο που θέσαμε στην αρχή του συγκεκριμένου άρθρου: αυτόν της εφαρμογής ενός συνεκτικού αναλυτικού πλαισίου και της παροχής ενός παραδείγματος ανάλυσης που θα μπορεί να συμβάλει, υπό τις θεωρητικές προκείμενες τις οποίες ακολουθεί (βλ. το θεωρητικό πλαίσιο της ΚΑΛ, όπως αναπτύχθηκε στην ενότητα 1), στην αποκάλυψη των γλωσσικών τρόπων αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων σε περιόδους κρίσης (όπως αυτή του ελληνικού δημοψηφίσματος), αλλά και στην προσπάθεια εξεύρεσης τρόπων αντίστασης προς αυτές.

Στη βάση του αναλυτικού πλαισίου που περιγράψαμε και υπό τις θεωρητικές προκείμενες που το πλαισιώνουν, στην ακόλουθη ενότητα προχωρούμε στην ανάλυση του υπό εξέταση υλικού.

4. Η ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

- (1) Στον αυταρχισμό και στη σκληρή λιτότητα, να απαντήσουμε με δημοκρατία, να απαντήσουμε με ψυχραιμία και αποφασιστικότητα.
- (2) [...] με εθνική ομοψυχία, ενότητα και ψυχραιμία, να πάρουμε τις αποφάσεις που μας αξίζουν.
Για εμάς, για τις επόμενες γενιές, για την ιστορία των Ελλήνων, για την κυριαρχία και την αξιοπρέπεια του λαού μας.

Στα συγκεκριμένα αποσπάσματα, η εμφάνιση της ομάδας «εμείς» πραγματώνεται μέσω της χρήσης του πρώτου πληθυντικού προσώπου των ρηματικών τύπων *[εμείς] να απαντήσουμε* (απόσπασμα (1)), *[εμείς] να πάρουμε* (απόσπασμα (2)). Μέσω της επιλογής του «πρώτου πληθυντικού προσώπου», η ομάδα «εμείς» αναπαριστάται ως «εξομοιωμένη» (assimilated) και «συλλογικοποιημένη» (collectivized) (βλ. Van Leeuwen, 2008, σελ. 37-38). Έτσι, ο πρωθυπουργός (επιχειρεί να) αναπαριστά τον ίδιο (ως ομιλητή) αλλά και τους αποδέκτες του διαγγέλματός του

(τον ελληνικό λαό), ως μια ομάδα που διέπεται από συναίνεση (consensus group), αποκρύπτοντας την κοινωνική διαστρωμάτωση, αλλά και τις πολιτικές, ιδεολογικές κ.α. διαφορές που ενυπάρχουν εντός του κοινωνικού στρώματος. Με άλλα λόγια, μέσω της συγκεκριμένης επιλογής συγκρότησης της ομάδας «εμείς», επιχειρείται να αποκρύπτονται οι διαφορές μεταξύ των επιμέρους κοινωνικών ομάδων (λ.χ. φοιτητές, εργαζόμενοι, άνεργοι κτλ.), των διαφορετικών πολιτικών οργανώσεων και κομμάτων που υποστήριζαν την καμπάνια του ΟΧΙ, αλλά υπό διαμετρικά αντίθετα πολιτικά περιεχόμενα και οπτικές. Χαρακτηριστικά παραδείγματα, όσον αφορά τις πολιτικές διαφοροποιήσεις, αποτελούν οι υπαρκτές διαφωνίες μεταξύ μελών του κυβερνώντος κόμματος (ΣΥ.ΡΙΖ.Α.)¹⁶ αλλά και τις διαφορετικές τοποθετήσεις των διαφόρων αριστερών οργανώσεων.¹⁷ Η εξωκειμενική γνώση σχετικά με τις πολιτικές διαφοροποιήσεις των υποστηρικτών της καμπάνιας του ΟΧΙ εγκαθιδρύει *συνεκτικότητα* (coherence) στη συγκεκριμένη περίπτωση, επιτρέποντάς μας τη συγκεκριμένη ερμηνεία.

Επιπλέον, η ομάδα «εμείς», αναπαριστάται ως «ενεργοποιημένη» (activated) η διαδικασία της «ενεργοποίησης» (activation) πραγματώνεται μέσω του «ρόλου του ενεργού μετέχοντα» (active participant role) (βλ. Van Leeuwen, 2008, σελ. 33) τον οποίο η ομάδα «εμείς» αναλαμβάνει και στις δύο διαδικασίες (*[εμείς] να απαντήσουμε* (απόσπασμα (1)), *[εμείς] να πάρουμε* (απόσπασμα (2)) των δομών μεταβιβαστικότητας των δύο συγκεκριμένων αποσπασμάτων.

Άρα, συνοψίζοντας ως αυτό το σημείο της ανάλυσής μας, αρχικά, η ομάδα «εμείς», όπως αναπαριστάται στις δομές μεταβιβαστικότητας των δύο αποσπασμάτων του πρωθυπουργικού διαγγέλματος, κατασκευάζεται ως ένας «ενεργοποιημένος», «εξομοιωμένος» και «συλλογικοποιημένος» κοινωνικός δρών, που χαρακτηρίζεται από πλήρη κοινωνική και πολιτική συναίνεση. Η συγκρότηση της ομάδας «εμείς», με τα χαρακτηριστικά που έχει, εμφανίζεται ως η γλωσσική στρατηγική που εκφράζει τη βούληση του πρωθυπουργού το ακροατήριό του, μαζί με

¹⁶ Μια οργανωμένη τάση στο εσωτερικό του ΣΥ.ΡΙΖ.Α., που μετέπειτα πρωτοστάτησε στη συγκρότηση του πολιτικού σχήματος της Λαϊκής Ενότητας (ΛΑ.Ε.), υποστήριζε την ψήφο στο ΟΧΙ υπό την προοπτική ρήξης και αποχώρησης από την Ευρωζώνη και της επιστροφής στο εθνικό νόμισμα.

¹⁷ Για παράδειγμα, το σχήμα της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς, ΑΝΤ.ΑΡ.ΣΥ.Α., υποστήριζε το ΟΧΙ υπό το πρίσμα (και στην προοπτική) της εξόδου από την Ευρωζώνη και την ΕΕ θέτοντας ταυτόχρονα το αίτημα και της διάλυσης των συγκεκριμένων υπερεθνικών ενώσεων. Βλ. αναλυτικά: <http://antarsya.gr/node/3102>

εκείνον, να λειτουργήσει ως εξομοιωμένο, ενεργοποιημένο και συλλογικοποιημένο κοινωνικό σώμα, που θα αναλάβει δράση υπό τις στρατηγικές κατευθύνσεις του ομιλητή.¹⁸

Πιο συγκεκριμένα, στο απόσπασμα (1), *Στον αυταρχισμό και στη σκληρή λιτότητα, να απαντήσουμε με δημοκρατία, να απαντήσουμε με ψυχραιμία και αποφασιστικότητα*, η ομάδα «εμείς» αναλαμβάνει το ρόλο του ενεργού μετέχοντα «λέγων» (Sayer) στη «λέκτική μεταβιβαστική διαδικασία» (verbal transitive process), η οποία, με τη σειρά της, πραγματώνεται μέσω του ρηματικού τύπου *να απαντήσουμε*. Οι «στόχοι» (Targets) στους οποίους μεταβαίνει η διαδικασία, πραγματώνονται μέσω των εμπρόθετων ονοματικών τύπων (prepositional nominal groups) *Στον αυταρχισμό, στη σκληρή λιτότητα*. Ο ονοματικός τύπος *αυταρχισμό* και το ονοματικό σύνολο (nominal group) *σκληρή λιτότητα* συνδέονται μεταξύ τους σε «παράταξη» (parataxis), σύνδεση η οποία πραγματώνεται μέσω του συνδέσμου *και*. Έτσι, «τους αποδίδεται ισοδύναμη υπόσταση» (equal status) στην αναπαράσταση: το ονοματικό σύνολο (*σκληρή λιτότητα*) «προβάλλει» (projects) και «επεκτείνει» (expands) τη νοηματική κατασκευή που προκύπτει από τον ονοματικό τύπο (*αυταρχισμό*) μέσω της παρατακτικής σύνδεσης (βλ. Halliday and Matthiessen, 2004, σελ. 385). Έτσι, ο πρωθυπουργός προχωρά σε μια νοηματική κατασκευή όπου οι πολιτικές *λιτότητας* (και αυτοί που τις προωθούν) ισοδυναμούν νοηματικά και, επιπλέον, επεκτείνουν τα αυταρχικά καθεστάτα. Επιπλέον, στο απόσπασμα (1), τα εμπρόθετα ονοματικά σύνολα *με δημοκρατία* και *με ψυχραιμία και αποφασιστικότητα*, έχουν τον ρόλο του «εμπρόθετου της περιστασης» (prepositional circumstantial) που δηλώνουν τον «Τρόπο» (Manner), *αναπαριστώντας* την «ποιότητα» (quality) (βλ. Halliday and Matthiessen, 2004, σελ. 262) με την οποία οι μετέχοντες (ομάδα «εμείς») αναλαμβάνουν τη διαδικασία. Έτσι, η ομάδα «εμείς» *αναπαριστάται* ως ο «εξομοιωμένος» και «συλλογικοποιημένος» κοινωνικός δρών που με δημοκρατικό (*δημοκρατία*), ψύχραιμο (*ψυχραιμία*), αλλά και αποφασιστικό (*αποφασιστικότητα*) τρόπο «ενεργοποιείται» (is activated), δρώντας (*να απαντήσουμε*) ενάντια στον *αυταρχισμό* και τη *λιτότητα*.

¹⁸ Άρα, η αναπαράσταση ως συνειδητή επιλογή του διαγέλλματος, εκφράζει περισσότερο την επιθυμία και βούληση του πρωθυπουργού, παρά μια de facto κατάσταση του κοινωνικού σώματος. Με άλλα λόγια, η ομάδα «εμείς» αναπαριστάται με τον συγκεκριμένο τρόπο, εκφράζοντας την επιθυμία του πρωθυπουργού να εμφανιστεί κατ' αυτόν τον τρόπο με σκοπό να ενσωματωθεί υπό τις στρατηγικές επιδιώξεις του ως ομιλητή.

Όπως διαφαίνεται από την ανάλυση, ο πρωθυπουργός εγκαθιδρύει ένα νοηματικό δίπολο το οποίο περιλαμβάνει, από τη μια πλευρά, τις έννοιες της *λιτότητας* και του *αυταρχισμού*—και του συνεπαγόμενου φόβου που επιφέρουν—και στις έννοιες της *δημοκρατίας*, της *ψυχραιμίας* και της *αποφασιστικότητας*, από την άλλη—και της ελπίδας που προσπαθεί να δημιουργήσει. Επιχειρεί, κατ' αυτόν τον τρόπο, να αντιπαλέψει μια στρατηγική εκφοβισμού, η οποία αναδεικνυόταν από το κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης και τον ηγέτη της (βλ. σχετικά Boukala and Dimitrakoroulou 2017) και βασιζόταν στη σκληρή δημοσιονομική προσαρμογή (συνεχείς μειώσεις του βιοτικού επιπέδου) και τη μη συμμόρφωση στις δημοκρατικές επιλογές του ελληνικού λαού (μέσω των προσφάτων, τότε, εκλογών).

Σημαντικές πτυχές της εξωκειμενικής γνώσης που ενισχύουν τη *συνεκτικότητα* (coherence) του αποσπάσματος (1) και συντελούν στη συγκρότηση ενός συνεκτικού *λόγου* (discourse) είναι οι ακόλουθες:

- Το γεγονός ότι κατά την πρώτη περίοδο της διακυβέρνησης του Αλέξη Τσίπρα πολλοί εκ των Ευρωπαίων πολιτικών αρχηγών και θεσμικών παραγόντων υπεισέρχονταν (παραβιάζοντας τον θεσμικό τους ρόλο) στα εσωτερικά ζητήματα του ελληνικού πολιτικού συστήματος, δηλώνοντας λ.χ. τις προτιμήσεις τους σχετικά με τις πολιτικές δυνάμεις που θα έπρεπε να συγκροτούν τον κυβερνητικό συνασπισμό, αδιαφορώντας, κατά αυτόν τον τρόπο, για την πρόσφατη (τότε) δημοκρατική επιλογή που είχε κάνει ο ελληνικός λαός μέσω της ψήφου του, στις εκλογές της 25^{ης} Ιανουαρίου 2015.¹⁹ Έτσι, το αίσθημα του αυταρχισμού από μεριάς Ευρωπαίων ηγετών είχε εμπεδωθεί στη συνείδηση του ελληνικού λαού.
- Το γεγονός ότι κατά τη περίοδο προ του ελληνικού δημοψηφίσματος, πολιτικές δυνάμεις της Αντιπολίτευσης—και ως μέσο εκφοβισμού του κοινωνικού σώματος—εξέφραζαν την άποψη πως η κυβέρνηση Τσίπρα θα αποτελούσε «παρένθεση» των ελληνικών πολιτικών πραγμάτων, καταρρέοντας μπροστά στις αφόρητες πολιτικές και οικονομικές πιέσεις των χρηματοπιστωτικών αγορών και των διεθνών θεσμών (ΕΕ, ΔΝΤ). Το κόμμα της Νέας

¹⁹ Χαρακτηριστικές, λ.χ., ήταν οι δηλώσεις του Προέδρου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, Martin Shultz. Βλ. σχετικά στον ακόλουθο σύνδεσμο: <http://europeanpost.co/martin-schultz-wants-a-technocrats-government-for-greece/>

Δημοκρατίας (ΝΔ), του πρώην πρωθυπουργού Αντώνη Σαμαρά, που κατά τη διετία 2012-2014 είχε εφαρμόσει σειρά μέτρων λιτότητας, συγκυβερνώντας με το ΠΑΣΟΚ, ήταν ο κύριος εκφραστής της συγκεκριμένης αντίληψης, γνωστή—στη δημοσιογραφική και πολιτική αργκό—και ως «αριστερή παρένθεση».²⁰ Έτσι, η αίσθηση του αυταρχισμού, δηλαδή η αίσθηση της μη αποδοχής αλλά και της ευθείας υπονόμησης της πρόσφατης δημοκρατικής επιλογής/εκλογής, είχε δημιουργηθεί στον ελληνικό λαό ακόμη και ενάντια στο κύριο κόμμα της ελληνικής αντιπολίτευσης (ΝΔ). Σε αυτό το αίσθημα συνέβαλλε καθοριστικά το γεγονός πως ο πρώην πρωθυπουργός Αντώνης Σαμαράς (ΝΔ), αξιοποιώντας παρόμοια γλωσσικά εργαλεία με αυτά του Αλέξη Τσίπρα (λ.χ. τη στρατηγική «εμείς»), είχε επενδύσει σε μια ρητορική και στρατηγική ανάπτυξης *φόβου* στο ακροατήριό του, ούτως ώστε να το πείσει να ακολουθήσει τις πολιτικές του επιλογές (βλ. σχετικά Boukala and Dimitrakoulou, 2017, σελ. 52).

- Το γεγονός ότι ο ελληνικός λαός (στον οποίο απευθύνεται το διάγγελμα) έχει, ιστορικά, βιωμένη εμπειρία από αυταρχικά καθεστάτα και, μάλιστα, έχει παλέψει, στο παρελθόν, εναντίον τους αρκετές φορές. Παραδείγματα από το πρόσφατο ιστορικό παρελθόν αποτελούν οι αγώνες ενάντια στο δικτατορικό καθεστώς των Συνταγματαρχών (Χούντα) κατά την περίοδο 1967-1974. Σημαντικό παράδειγμα εναντίωσης του ελληνικού λαού στον αυταρχισμό αποτελεί, επίσης, η αντίσταση ενάντια στη φασιστική εισβολή και τη ναζιστική κατοχή κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου. Άρα, ο πρωθυπουργός απευθύνεται στα ιστορικά αντανεκλαστικά της πλειοψηφίας του ελληνικού λαού αναφορικά με την πάλη του ενάντια στον αυταρχισμό· ο οποίος, στη συγκεκριμένη περίπτωση των αποσπασμάτων που εξετάζουμε, ισοδυναμεί νοηματικά με την εφαρμογή των πολιτικών λιτότητας και των εκπροσώπων της.

²⁰ Βλ. ενδεικτικά τα ακόλουθα δημοσιογραφικά άρθρα που συμπυκνώνουν και μια υπάρχουσα πολιτική συζήτηση και φιλολογία: <http://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/aristeri-parenthesi-en-opsei>, <http://www.kathimerini.gr/805035/article/epikairothta/politikh/tsipras-apotreyame-thn-aristerh-paren8esh>

Ως συνέπεια της σύνδεσης μεταξύ των μετεχόντων, της διαδικασίας, και των εμπρόθετων της περίπτωσης στη δομή *μεταβιβαστικότητας* του αποσπάσματος (1), καθώς επίσης, αξιοποιώντας την εξωκειμενική γνώση, που ενισχύει τη *συνεκτικότητα* του αποσπάσματος, ο *λόγος* (discourse) που προκύπτει αναπαριστά τον Έλληνα πρωθυπουργό και τον ελληνικό λαό σαν ένα συλλογικό και ενεργοποιημένο κοινωνικό σώμα, που με πλήρη συναίνεση αντιστρατεύεται τον αυταρχισμό, την (ισοδύναμη νοηματικά) λιτότητα και τους φορείς της. Ο πρωθυπουργός απευθύνεται, μέσω αυτής της αναπαράστασης και οργάνωσης της πραγματικότητας, σε ιστορικές παρακαταθήκες αγώνα του ελληνικού λαού (αντιδικτατορική πάλη, αντίσταση στον φασισμό και τον ναζισμό) επιχειρώντας να προσπεράσει τον φόβο που συνειρμικά διαμορφώνεται και να τον αντικαταστήσει με μια ελπιδοφόρα προοπτική για το κοινωνικό σώμα στο οποίο απευθύνεται. Κατά συνέπεια, το *φαντασιακό* (imaginary) το οποίο συγκροτείται από τον Έλληνα πρωθυπουργό, ως ο *λόγος* (discourse) που πλαισιώνει την υπαρκτή και βιωμένη εμπειρία του ελληνικού λαού (αποδέκτη του διαγγέλματος) και κατασκευάζει μια *πιθανή μελλοντική πραγματικότητα* σε αντιπαράθεση με την *υπαρκτή* (της λιτότητας και του αυταρχισμού), ενέχει τα στοιχεία της αντίστασης στον αυταρχισμό-στοιχεία που απηχούν σε καθολικές αξίες του ελληνικού λαού αλλά και των δημοκρατικών πολιτών. Βάσει αυτής της απεύθυνσης, σε αυτά τα ιδανικά και αξίες, ο Αλέξης Τσίπρας επιχειρεί να αντιπαρεταθεί στις κυρίαρχες αξίες της λιτότητας που έχουν αποκρυσταλλωθεί στο μακρο-επίπεδο της περιόδου που εξετάζουμε και να ηγεμονεύσει στον δημόσιο χώρο, ενσωματώνοντας το κοινό του υπό τις δικές του στρατηγικές κατευθύνσεις και νοηματοδοτήσεις.

Στο απόσπασμα (2), *με εθνική ομοψυχία, ενότητα και ψυχραιμία, να πάρουμε τις αποφάσεις που μας αξίζουν. Για εμάς, για τις επόμενες γενιές, για την ιστορία των Ελλήνων, για την κυριαρχία και την αξιοπρέπεια του λαού μας*, η ομάδα «εμείς» αναλαμβάνει τον ρόλο του ενεργού μετέχοντα «δράστη» (Actor) στην «υλική μεταβιβαστική διαδικασία» (material transitive process), η οποία πραγματώνεται μέσω του ρηματικού τύπου *να πάρουμε*. Ο «στόχος» (Goal) στον οποίο μεταβαίνει η υλική διαδικασία, πραγματώνεται μέσω του ονοματικού συνόλου *τις αποφάσεις*. Τα εμπρόθετα ονοματικά σύνολα *με εθνική ομοψυχία, ενότητα και ψυχραιμία, έχουν τον ρόλο του «εμπρόθετου*

της περίπτωσης» (prepositional circumstantial elements) που δηλώνουν τον «Τρόπο» (Manner), αναπαριστώντας την «ποιότητα» (quality) (βλ. Halliday and Matthiessen, 2004, σελ. 262) με την οποία οι μετέχοντες (ομάδα «εμείς») αναλαμβάνουν τη διαδικασία. Έτσι, η ομάδα «εμείς» αναπαριστάται,²¹ στη μεταβιβαστική δομή του αποσπάσματος (2), ως «εξομοιωμένος» και «συλλογικοποιημένος» κοινωνικός δρών που, με *εθνική ομοψυχία*, ενωτικό (*ενότητα*), αλλά και ψύχραιμο (*ψυχραιμία*) τρόπο «ενεργοποιείται» (is activated) δρώντας (*να πάρουμε αποφάσεις*). Η επαναληπτική εμφάνιση του ονοματικού τύπου *ψυχραιμία*, στα δύο αποσπάσματα, εγκαθιστά συνοχικές συνδέσεις μεταξύ των δύο αποσπασμάτων, παράγοντας μια επαγωγικά αναπτυσσόμενη νοηματοδότηση αναφορικά με τον (ψύχραιμο) τρόπο δράσης της ομάδας «εμείς».

Επιπλέον, το ονοματικό σύνολο *εθνική ομοψυχία* και ο ονοματικοί τύποι *ενότητα* και *ψυχραιμία* συνδέονται μεταξύ τους σε «παράταξη» (parataxis), σύνδεση η οποία πραγματώνεται μέσω του συνδέσμου *και*. Έτσι, «τους αποδίδεται ισοδύναμη υπόσταση» (equal status) στην αναπαράσταση: οι ονοματικοί τύποι «προβάλλουν» (project) και «επεκτείνουν» (expand) τη νοηματική κατασκευή που προκύπτει από το ονοματικό σύνολο (*εθνική ομοψυχία*) μέσω της παρατακτικής σύνδεσης (βλ. Halliday and Matthiessen, 2004, σελ. 385). Μέσω της παραπάνω αναπαράστασης, όπως προκύπτει κατά την αλληλεπίδραση των στοιχείων της μεταβιβαστικότητας, επιχειρείται, από την πλευρά του πρωθυπουργού, η κατασκευή του ιδεολογικού σχήματος της «εθνικής ενότητας». Επιχειρείται, κατ' αυτόν τον τρόπο, η απόκρυψη, για ακόμη μια φορά στο πρωθυπουργικό διάγγελμα, της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και των πολιτικών διαφορών που ενυπάρχουν μέσα στον ελληνικό λαό (αποδέκτης του διαγγέλματος) και, κατ' αυτόν τον τρόπο, η ομάδα «εμείς» αναπαριστάται ως κοινωνικός δρών με πλήρη συναίνεση μπροστά στον εθνικό σκοπό.

Επίσης, στο απόσπασμα (2), μέσω των ακόλουθων ονοματικών συνόλων *Για εμάς, για τις επόμενες γενιές, για την ιστορία, για την κυριαρχία και την αξιοπρέπεια* πραγματώνεται ο επιπλέον

²¹ Εκ νέου ως επιθυμία και βούληση του ομιλητή, Αλέξη Τσίπρα και, σε καμία περίπτωση, ως de facto κατάσταση ύπαρξης. Αυτό άλλωστε καταδεικνύεται και από την εισαγωγική πρόταση του εν λόγω αποσπάσματος «Σας καλώ όλους και όλες, με εθνική ομοψυχία [...]» που αποτελεί ευθέως κάλεσμα/προτροπή προς το ακροατήριο να ενωθεί υπό τον κοινό (βάσει της αναπαράστασης) σκοπό.

μετέχων-«Παθών» (Client) της «υλικής μεταβιβαστικής διαδικασίας» να *πάρουμε*, την οποία η ομάδα «εμείς» πραγματοποιεί: τα ονοματικά σύνολα αναπαριστούν αυτούς για τους οποίους η ομάδα «εμείς» εμφανίζεται να αναλαμβάνει δράση (βλ. σχετικά Halliday and Matthiessen, 2004: 191). Ο ρηματικός τύπος να *πάρουμε* γίνεται αντιληπτός, στη συγκεκριμένη περίπτωση, μέσω της συνοχικής σχέσης της *έλλειψης* (ellipsis, βλ. Halliday and Hasan, 1985, σελ. 74): η έλλειψη είναι «η μορφή υποκατάστασης» όπου ένα κειμενικό στοιχείο (βλ. ο ρηματικός τύπος να *πάρουμε*) «αναπληρώνεται από το κενό» (βλ. Αρχάκης, 2005, σελ. 67). Η μη ελλειπτική μορφή θα ήταν η ακόλουθη: *[εμείς] να πάρουμε τις αποφάσεις [...] για εμάς, για τις επόμενες γενιές, για την ιστορία, για την κυριαρχία και την αξιοπρέπεια [...]*.²² Έτσι, η ομάδα «εμείς» επιχειρείται να αναπαριστάται ως «ενεργοποιημένος», «συλλογικοποιημένος» κοινωνικός δρών που αναλαμβάνει δράση, αρχικά, υπέρ της διαφύλαξης των ιδανικών της ίδιας της ομάδας: το υπόρρητο *εμείς* και το εμπρόθετο σύνολο *Για εμάς* έχουν το ίδιο σημείο αναφοράς· βρίσκονται, δηλαδή, συνδεδεμένα με τη «συνοχική σχέση» της «ομοιο-αναφορικότητας» (co-referentiality, βλ. Halliday and Hasan, 1985, σελ. 74). Επιπλέον, εμφανίζονται να δρουν με σκοπό την υπεράσπιση και των ιδανικών της ιστορίας, της κυριαρχίας, της αξιοπρέπειας και του μέλλοντος των *επόμενων γενιών*. Όπως και στην περίπτωση του αποσπάσματος (1), η ομάδα «εμείς» αναπαριστάται να αναλαμβάνει δράση υπέρ θεμελιωδών (για την πλειοψηφία του ελληνικού λαού) ιδανικών. Έχοντας θέσει στον αντίποδα της δικής του νοηματικής κατασκευής τις αρνητικά φορτισμένες έννοιες της *λιτότητας* και του *αυταρχισμού*, ο πρωθυπουργός συνεχίζει, με αυτόν τον τρόπο, την απόπειρα παροχής θετικού οράματος και ελπίδας (βλ. Boukala and Dimitrakopoulou 2017) προσπαθώντας, κάνοντας επίκληση σε κοινώς αποδεκτά ιδανικά (*ιστορία, κυριαρχία, αξιοπρέπεια*), να ενσωματώσει το ακροατήριό του υπό τις δικές του κατευθύνσεις, αλλά και να υπερβεί αποτελεσματικά τις κυρίαρχες αντιλήψεις τις οποίες αντιπαλεύει.

Πιο συγκεκριμένα, ως συνέπεια της σύνδεσης μεταξύ στοιχείων (elements) της δομής μεταβιβαστικότητας του αποσπάσματος (2), ο *λόγος* (discourse) που προκύπτει αναπαριστά τον

²² Οι υπογραμμισμένοι τύποι είναι οι απόντες στη συγκεκριμένη δομή.

έλληνα πρωθυπουργό και τον ελληνικό λαό σαν ένα συλλογικό και ενεργοποιημένο κοινωνικό σώμα (ομάδα «εμείς»), που με *εθνική ομοψυχία* και *ψυχραιμία* αναλαμβάνει δράση για την υπεράσπιση των συμφερόντων του (*Για εμάς*), αλλά και διαχρονικών και κυρίαρχων αξιών του ελληνικού λαού (λ.χ. οι αξίες της *ιστορίας*, της *κυριαρχίας*, της *αξιοπρέπειας*). Ο πρωθυπουργός, απευθύνεται μέσω αυτής της αναπαράστασης και οργάνωσης της πραγματικότητας σε κυρίαρχα ιδανικά του ελληνικού κοινωνικού σώματος.

Κατά συνέπεια, το *φαντασιακό* (imaginary) το οποίο συγκροτείται από τον έλληνα πρωθυπουργό, ως ο *λόγος* (discourse) που πλαισιώνει την υπαρκτή και βιωμένη εμπειρία του ελληνικού λαού (αποδέκτη του διαγγέλματος) και προβάλλει μια *πιθανή μελλοντική πραγματικότητα* σε αντιπαράθεση με την *υπαρκτή* (της λιτότητας και του αυταρχισμού, βλ. απόσπασμα (1)), ενέχει στοιχεία που απηχούν σε καθολικές αξίες του ελληνικού λαού. Βάσει αυτής της απεύθυνσης, σε αυτά τα ιδανικά και αξίες, ο Αλέξης Τσίπρας επιχειρεί να αντιπαρατεθεί στις κυρίαρχες αξίες της λιτότητας, του «Grexit», που έχουν αποκρυσταλλωθεί στο μακρο-επίπεδο της περιόδου που εξετάζουμε.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα αποτελέσματα της ανάλυσής μας έδειξαν αρχικά πως η ομάδα «εμείς», την οποία κατασκευάζει ο πρωθυπουργός, αναπαριστάται στις δομές *μεταβιβαστικότητας* των δύο αποσπασμάτων του πρωθυπουργικού διαγγέλματος που εξετάζουμε, ως ένας «ενεργοποιημένος», «εξομοιωμένος» και «συλλογικοποιημένος» κοινωνικός δρών, που χαρακτηρίζεται από πλήρη συναίνεση. Επιχειρείται από τον ομιλητή, κατ' αυτόν τον τρόπο, να αποκρύπτονται τόσο οι κοινωνικές όσο και οι πολιτικές διαφορές της ομάδας «εμείς».

Πιο συγκεκριμένα, στο απόσπασμα (1), η ομάδα «εμείς» αναπαριστάται ως ο κοινωνικός δρών που με δημοκρατικό (*δημοκρατία*), ψυχραιμο (*ψυχραιμία*), αλλά και αποφασιστικό

(αποφασιστικότητα) τρόπο «ενεργοποιείται» (is activated), δρώντας (να απαντήσουμε) ενάντια στον αυταρχισμό και τη λιτότητα. Στο απόσπασμα (2), η ομάδα «εμείς» εμφανίζεται ως κοινωνικός δρών που με εθνική ομοψυχία, ενωτικό (ενότητα), αλλά και ψύχραιμο (ψυχραιμία) τρόπο «ενεργοποιείται» (is activated), δρώντας (να πάρουμε αποφάσεις) για την υπεράσπιση των ιδανικών της ιστορίας, της κυριαρχίας, της αξιοπρέπειας και του μέλλοντος των επόμενων γενιών. Συνολικά, η ομάδα «εμείς», όπως φαίνεται από την ανάλυσή μας, εμφανίζεται (και καλείται) να δρα στο όνομα διαχρονικών και θεμελιωδών αξιών (λ.χ. δημοκρατία, ιστορία, αξιοπρέπεια), ενώ αντιπαράκειται προς τις κυρίαρχες έννοιες του αυταρχισμού και της λιτότητας και τους φορείς τους (λ.χ. ευρωπαϊκές και ελληνικές πολιτικές ελίτ). Το φαντασιακό (imaginary) το οποίο, κατ' επέκταση, συγκροτείται από τον έλληνα πρωθυπουργό και όπως αυτό προκύπτει από τις μικρο-κειμενικές επιλογές του στα αποσπάσματα που εξετάσαμε, αναδύεται ως η συγκροτημένη αναπαράσταση και οργάνωση της πραγματικότητας, ως ο λόγος (discourse, βλ. Fairclough, 2003) που πλαισιώνει την υπαρκτή και βιωμένη εμπειρία του ελληνικού λαού (αποδέκτη του διαγγέλματος) και προβάλλει μια αντιπαραθετική πιθανή μελλοντική πραγματικότητα και, συνολικά, υπερασπίζεται καθολικές αξίες του ελληνικού λαού. Βάσει αυτής της πλαισίωσης της πραγματικότητας, ο Αλέξης Τσίπρας επιχειρεί να αντιπαρατεθεί στις κυρίαρχες αξίες που έχουν αποκρυσταλλωθεί στο μακρο-επίπεδο της περιόδου που εξετάζουμε και να ηγεμονεύσει στη δημόσια σφαίρα, αποδομώντας τους κυρίαρχους λόγους και τις αντίστοιχες οπτικές (λ.χ. λιτότητα), που έχουν αποκρυσταλλωθεί στον δημόσιο διάλογο κατά την περίοδο της κρίσης.

Αξιοποιήσαμε τις προκείμενες της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου (ΚΑΛ) και την αρχή εξέτασης της σχέσης μεταξύ μακρο-επιπέδου και μικρο-επιπέδου για τη θεωρητική πλαισίωση της μελέτης μας. Εντοπίσαμε, κατ' αυτόν τον τρόπο, την αντιπαράθεση που λαμβάνει χώρα στον δημόσιο χώρο, τη συγκεκριμένη περίοδο, μεταξύ των κυρίαρχων λόγων (discourses), λ.χ., λιτότητα, «Grexit» και των μικρο-κειμενικών επιλογών του πρωθυπουργού, όπως αυτές βρέθηκαν στο διάγγελμά του στις 26 Ιουνίου 2016. Δείξαμε πως οι γλωσσικές αναπαραστάσεις της ομάδας «εμείς», αλλά και η εμφάνιση των κριτηρίων κειμενικότητας (συνοχή, συνεκτικότητα) μεταξύ κειμενικών στοιχείων των

αποσπασμάτων του διαγγέλματος διαμορφώνει, επαγωγικά, έναν συμπαγή λόγο (discourse) βάσει του οποίου ο Αλέξης Τσίπρας αντιπαράκειται στους ηγεμονικούς λόγους της περιόδου. Αν και η ανάλυσή μας περιορίστηκε σε δύο αποσπάσματα του –ούτως ή άλλως σύντομου– πρωθυπουργικού διαγγέλματος, η εστίαση στην εξέταση της γλωσσικής στρατηγικής της κατασκευής ομάδων «εμείς» μας παρείχε μια σύντομη εικόνα των χαρακτηριστικών που η συγκεκριμένη στρατηγική –η οποία αξιοποιείται εκτεταμένα στον πολιτικό, ιδεολογικά προσανατολισμένο λόγο– φέρει στο παρόν διάγγελμα, το οποίο εγκαινιάζει μια σύντομη αλλά σημαίνουσα περίοδο της ελληνικής κρίσης. Η ταυτόχρονη αξιοποίηση πορισμάτων πρόσφατων ερευνών που εντάσσονται στις κριτικές γλωσσικές σπουδές (critical discourse studies) μάς έδωσε τη δυνατότητα να αξιολογήσουμε σε μεγαλύτερο εύρος και βάθος τις νοηματοδοτήσεις με τις οποίες ο πρωθυπουργός αντιπαράκειται. Ωστόσο, οφείλουμε να επισημάνουμε πως η ανάλυση αποσπασμάτων του συγκεκριμένου διαγγέλματος μάς παρέχει συνοπτικά συμπεράσματα σχετικά με τη γλωσσική συγκρότηση της συλλογικότητας από μεριάς του πρωθυπουργού, Αλέξη Τσίπρα, τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο και σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να εκληφθεί ως γενικευμένο/α συμπέρασμα/-τα που προκύπτει/-ουν από την ανάλυση του πολιτικού λόγου εν γένει. Αυτός παραμένει ένας από τους περιορισμούς της συγκεκριμένης μελέτης.

Θεωρούμε, καταλήγοντας, ότι οι προσεγγίσεις που εντάσσονται στο πλαίσιο της ΚΑΛ, αξιοποιώντας την αρχή εξέτασης της αλληλεπίδρασης μεταξύ *μακρο-επιπέδου* και *μικρο-επιπέδου*, καθώς και μια *συστημική-λειτουργική ανάλυση του μικρο-επιπέδου*, δύνανται να συνεισφέρουν στη συγκρότηση ενός παραδείγματος μελέτης του πολιτικού λόγου, εστιάζοντας (ειδικότερα) την προσοχή τους σε περιόδους κρίσης, όπως αυτή του ελληνικού δημοψηφίσματος. Υπό αυτό το πρίσμα, μπορούν να συνεισφέρουν, ως ερευνητικό παράδειγμα, στην ευρύτερη κοινωνική έρευνα. Η παρούσα μελέτη αποτελεί προσπάθεια ανάδειξης μια τέτοιας οπτικής και προσέγγισης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Αρχάκης, Α. (2005). *Γλωσσική διδασκαλία και σύσταση κειμένων* (2^η έκδοση). Αθήνα: Πατάκης.
- Αρχάκης, Α. και Κονδύλη, Μ. (2004). *Εισαγωγή σε ζητήματα Κοινωνιογλωσσολογίας* (2^η έκδοση). Αθήνα: Νήσος.
- Habermas, J. (1997). *Αλλαγή δομής της δημοσιότητας* (μτφρ.: Λ. Αναγνώστου). Αθήνα: Νήσος.
- Κονδύλη, Μ. και Μανιού, Ε. (2007). Αναπλαισίωση της κοινής γνώμης στα Εγχειρίδια Εμείς και ο κόσμος της Α' και Γ' Δημοτικού: Οι αναπαραστάσεις του φυσικού και κοινωνικού κόσμου. *Κριτική/Επιστήμη & Εκπαίδευση* 5 (7), σελ. 3-23.
- Μανιού, Ε. (2016). *Η (ανα)συγκρότηση της επιστημονικής γνώσης στο σχολείο: Κοινωνιογλωσσολογική ανάλυση εκπαιδευτικών πρακτικών*. Διδακτορική Διατριβή, Τ.Ε.Ε.Α.Π.Η., Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Σεραφής, Δ., Κητής, Δ., και Αρχάκης, Α. (2017). Αντιγλώσσα και κατασκευή συλλογικής ταυτότητας: Συνθήματα γκράφιτι της εξεγερσιακής συλλογικής δράσης του Δεκέμβρη του 2008. *Γλωσσολογία/Glossologia*, 25, σελ. 1-17.

Ξενόγλωσση

- Angouri, J. and Wodak, R. (2014). «They became big in the shadow of crisis»: The Greek success story and the rise of the far right. *Discourse & Society*, 25 (4), pp. 540-565.
- Archakis, A. (2014). Immigrant voices in students' essay texts. *Discourse & Society* 25 (3), pp. 297-314.
- Archakis, A. (2015). National and post-national discourses and the construction of linguistic identities by students of Albanian origin in Greece. *Multilingua: Journal of Cross-Cultural*

- and Interlanguage Communication* 35 (1), pp. 57-83.
- Archakis, A., Lampropoulou, S., Tsakona, V. and Tsami, V. (2014). Linguistic varieties in style: Humorous representation in Greek mass cultural texts. *Discourse, Context and Media*, 3, pp. 46-55.
- Boukala, S. and Dimitrakopoulou D. (2017) The politics of fear vs. the politics of hope: analysing the 2015 Greek election and referendum campaigns. *Critical Discourse Studies* 14 (1), pp. 39-55.
- Caldas-Coulthard, C.R. and Coulthard, M. (eds) (1996). *Texts and Practices: Readings in critical discourse analysis*. London: Routledge.
- Chilton, P. (2004). *Analysing political discourse: Theory and practice*. London: Routledge.
- Cook, G. (1989). *Discourse*. Oxford: Oxford University Press.
- Eurogroup (2010). Statement by the Eurogroup. Brussels, May 2010. Available at: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/100502-%20Eurogroup_statement.pdf
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual analysis for social research*. London: Routledge.
- Fairclough, N. (2010) *Critical Discourse Analysis: The critical study of language*. London: Routledge, 2nd Edition.
- Fairclough, N. (2014). *Language and power*. London: Longman, 3rd Edition.
- Fairclough, I. and Fairclough, N. (2012). *Political Discourse Analysis: A method for advanced students*. London: Routledge.
- Fairclough, N. and Wodak, R. (1997). Critical Discourse Analysis. In T.A. Van Dijk (ed), *Discourse Studies: A multidisciplinary introduction, Vol. 2* (pp. 258-284). London: Sage.
- Forgacs, D. (1988). *A Gramsci reader*. London: Lawrence & Wishart.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the prison notebooks* (ed. and transl.: Q. Hoare and G. Nowell Smith). London: Lawrence & Wishart.

- Halliday, M.A.K. (1973). *Explorations in the functions of language*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M.A.K. (1978). *Language as social semiotic*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M.A.K. (1998). Things and relations: regrammaticising experience as technical knowledge. In J.R. Martin and R. Veel (eds), *Reading science critical and functional perspectives on discourses of science* (pp. 185-235). London, New York, NY: Routledge.
- Halliday, M.A.K. and Hasan R. (1985) *Language, context and text: Aspect of language in a social semiotic perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Halliday, M.A.K. and Matthiessen, Ch.M.I.M. (2004). *An introduction to functional grammar*, London: Edward Arnold, 3rd Edition.
- Jessop, B. (2002). *The future of the capitalist state*. Cambridge: Polity Press.
- Jessop, B. (2008). *State power*. Cambridge: Polity Press.
- Jessop, B. (2013). Recovered imaginaries, imagined recoveries: A cultural political economy of crisis construals and crisis-management in the North Atlantic Financial Crisis [precopy-edited version]. In M. Benner (ed), *Before and Beyond the Global Economic Crisis: Economics, Politics and Settlement*. (pp. 1–24). Cheltenham: Edward Elgar. Available at <http://speri.dept.shef.ac.uk/wp-content/uploads/2012/07>.
- Kitis, E. D. (2013). The 2008 urban riots in Greece: Differential representations of a police shooting incident. In A. De Rycker and Z. Mohd Don (eds), *Discourse & crisis: Critical perspectives DAPSAC 52* (pp. 323-362). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Kress, G. and Hodge, R. (1979). *Language as ideology*. London: Routledge and Kogan Paul.
- Laclau, E. and Mouffe, C. (1985). *Hegemony and socialist strategy*. London: Verso.
- Pappas, T. and Aslanidis, P. (2012). Evolving Greek Politics amidst the Crisis: Destination Unknown. *IEMed Mediterranean Yearbook 2012*: 153-156. Available online at: http://www.iemed.org/observatori-en/arees-danalisi/arxiu-adjunts/anuari/med.2012/pappas_aslanidis_en.pdf
- Reisigl, and Wodak, R. (2001). *Discourse and discrimination: Rhetorics of racism and*

- antisemitism*. London: Routledge.
- Renkema, J. (2003). *Discourse Studies: An introductory textbook*. Amsterdam: Benjamins Publishing Company.
- Rori, L. (2016). The 2015 Greek parliamentary elections: from great expectations to no expectations. *West European Politics*, pp. 1-21.
- Serafis, D. and Herman, T. (2017). Media discourse and pathos: sketching a critical and integrationist approach – Greek and French headlines before the Greek Referendum of 2015. *Social Semiotics*. Doi: 10.1080/10350330.2017.1291139
- Stamou, A. (2001). The representation of non-protesters in a student and teacher protest: a Critical Discourse Analysis of news reporting in a Greek newspaper. *Discourse & Society*, (12) 5, pp. 653-680.
- Young, L. and Harrison, C. (eds) 2004. *Systemic functional linguistics and critical discourse analysis: Studies in social change*. London, New York: Continuum.
- Van Dijk, T.A. (2002). Political discourse and political cognition. In P.A. Chilton and Ch. Schäffner (eds), *Politics as text and talk. Analytical approaches to political discourse* (pp. 204-236). Amsterdam: Benjamins.
- Van Dijk, T.A. (2006). Ideology and discourse analysis. *Journal of Political Ideologies* 11 (2), pp. 115-140.
- Van Dijk, T.A. (2008). *Discourse and power*. New York: Palgrave Macmillan.
- Van Leeuwen, T. (2008). *Discourse and practice*. New York: Oxford University Press.
- Wodak, R. (2009). *The discourse of politics in action: Politics as usual*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Wodak, R. and Angouri J. (2014). From Grexit to Grecovery: Euro/crisis discourses. *Discourse & Society* 25 (4), pp. 417-423.
- Wodak, R. and Boukala, S. (2015). European identities and the revival of nationalism in the European Union. *Journal of Language and Politics*, 14 (1), pp. 87-109.

- Wodak, R. and Krzyzanowski, M. (eds) (2008). *Qualitative discourse analysis in the social sciences*. New York: Palgrave MacMillan.
- Wodak, R. and Meyer, M. (2001). *Methods of critical discourse analysis*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Wodak, R. and Reisigl, M. (2009). The Discourse-Historical Approach (DHA). In R. Wodak, and M. Meyer (eds.) *Methods of critical discourse analysis*. London: Sage, 87-121, 2nd edition. Oaks, New Delhi: Sage Publications Ltd.